

**JOUKKORUOKAILUN KASVISRUOKAPÄIVÄ
HAASTEENA YKSILÖNVAPAUDELLE**

**Filosofinen tarkastelu kasvisruokapäivästä liberalistisen
vapauskäsitteilyn näkökulmasta**

Tiina Kiiski
Maisterintutkielma
Filosofia
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Humanistis-
yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2021

TIIVISTELMÄ

JOUKKORUOKAILUN KASVISRUOKAPÄIVÄ HAASTEENA YKSILÖNVAPAUELLE

Filosofinen tarkastelu kasvisruokapäivästä liberalistisen vapauskäsitteilyn näkökulmasta

Tiina Kiiski

Filosofia

Maisterintutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Teea Kortetmäki

Kevät 2021

Sivumäärä: 67

Tutkielman tehtävänä on selvittää, loukkaako joukkoruokailuissa toteutettavat viikoittaiset kasvisruokapäivät jollakin tavalla yksilönvapautta tai autonomista päätöksentekoa. Keskustelu kasvisruokapäivästä yksilönvapauden rajoittajana liittyy laajempaan keskusteluun siitä, voidaanko vapautta rajoittaa ilmastonmuutoksen perusteella, mitä tarkastelen tutkielman lopuksi.

Tutkielma pohjautuu Ylen, Helsingin Sanomien ja Maaseudun Tulevaisuuden nettisuorituksiin ja niiden kommenttiketjuista kerättyyn aineistoon. Olen tiivistänyt keskusteluista muutaman keskeisimmän argumentin, jotka väittävät kasvisruokapäivän kouluissa ja puolustusvoimissa rajoittavan ruokailijoiden vapautta ja käsittelen aihetta niiden kautta. Tarkastelen vapautta kuuden liberaalifilosofin vapauskäsitteilyn valossa ja yritän heidän käsityksiinsä soveltaen löytää perusteita väitteille vapauden rajoittamisesta. Lisäksi käsittelen kysymystä siitä, vaikuttaako kasvisruokapäivä ruokailijoiden kykyyn tehdä autonomisia päätöksiä. Tutkin myös, voidaanko kasvisruokapäivää pitää paternalistisena toimena, joka loukkaisi yksilönvapautta tai autonomiaa.

Tutkielman tuloksien perusteella näyttäisi siltä, ettei kasvisruokapäivä loukkaa yksilönvapautta tai hänen mahdollisuuttaan tehdä autonomisia päätöksiä joukkoruokailutilanteissa. Kasvisruokapäivää voidaan kuitenkin pitää liberalistisen paternalismin mukaisena tuuppauksena, joka onnistuu kuitenkin säilyttämään ruokailijan vapauden ja autonomian. Ilmastonmuutos kuitenkin uhkaa ihmisten perusoikeuksien toteutumista, minkä vuoksi tulevaisuudessa saattaa olla mahdollista rajoittaa yksilönvapautta myös sellaisten asioiden suhteen, joita on totuttu pitämään yksilön omaan päätösvaltaan kuuluvana.

Avainsanat: vapaus, yksilönvapaus, kasvisruokapäivä, joukkoruokailu, ilmastonmuutos, liberalismi

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
2	SYÖMISEN HISTORIA	4
2.1	Kasvisruokavalion historia	6
2.2	Joukkoruokailun historia	6
2.2.1	Kouluruokailu	7
2.2.2	Ruokailu puolustusvoimissa	9
2.3	Syömisen historia ja joukkoruokailun kasvisruokapäivä	10
3	VAPAUS	11
3.1	Thomas Hobbes	11
3.2	John Locke	12
3.3	John Stuart Mill	13
3.4	Isaiah Berlin ja negatiivisen ja positiivisen vapauden käsitteiden erottelu	17
3.4.1	Negatiivinen vapaus	17
3.4.2	Positiivinen vapaus	18
3.5	Gerald C. MacCallum Jr. ja vapaus triadisena suhteena	20
3.6	Martha Nussbaum ja toimintavalmiuksien teoria	22
3.7	Vapaus ja joukkoruokailun kasvisruokapäivä	25
4	AUTONOMINEN VALINTA JA VALINNANVAPAUS	29
4.1	Lasten autonomia ja vanhempien päättämä ruokavalio	29
4.2	Autonomiset valinnat ja halut	30
4.3	Autonomiset valinnat ja joukkoruokailu	31
4.4	Autonomian kunnioittaminen ja ateriavaihtoehtojen saatavuus	35
4.5	Autonomian kunnioittaminen prima facie – velvollisuutena	35
4.6	Valinnanvapauden kunnioittaminen ja joukkoruokailun kasvisruokapäivä	36
5	PATERNALISMI	38
5.1	Paternalismin oikeutus	40

5.2	Paternalismi ja joukkoruokailu	42
5.3	Paternalistiset valheet	44
5.4	Libertaristinen paternalismi	45
5.4.1	Tuuppauksen ongelmat	47
5.4.2	Tuuppaus ja joukkoruokailu	51
6	ILMASTONMUUTOS JA YKSILÖNVAPAUDEN RAJOITTAMINEN	55
6.1	Yksilönvastuu ilmastonmuutoksesta	55
6.2	Vapauden rajoittamisen perusteet ilmastonmuutoksen hidastamiseksi	56
6.2.1	Millin harmiperiaate ja ilmastonmuutos	57
6.2.2	Toimintavalmiuksien teoria ja ilmastonmuutos	57
6.3	Yhteenveto	59
7	LOPUKSI	60
	Lähdeluettelo	62

1 JOHDANTO

Tarkastelen tutkielmassani, loukkaako joukkoruokailun kasvisruokapäivä jollain tavalla yksilönvapautta julkisessa keskustelussa esiintyneiden väitteiden pohjalta.

Yksilönvapauden loukkaamisen lisäksi tutkin, vähentääkö kasvisruokapäivä ruokailijoiden valinnanvapautta ja mahdollisuutta tehdä autonomisia valintoja. Kasvisruokapäivän on väitetty olevan paternalistinen ja siten loukkaavan yksilön vapautta ja autonomiaa, joten käsittelen tutkimuksessani myös näitä väitteitä. Lisäksi keskustelu kasvisruokapäivistä liittyy keskusteluun vapauden rajoittamisesta ilmastonmuutoksen vuoksi, joten pohdin myös, onko olemassa ylipäättään syitä, joilla vapautta tulisi tai voitaisiin rajoittaa ilmastonmuutoksen vuoksi. Tarkasteluni pohjautuu liberaaliin käsitykseen vapaudesta.

Päätöksiä viikoittaisista kasvisruokapäivistä on tehty vain kouluissa ja puolustusvoimissa, joten käytän näitä kahta esimerkkeinä joukkoruokailutilanteista, ja niiden piiriin kuuluvia ruokailijoita esimerkkeinä ruokailijoista, joiden vapautta väitetään loukattavan.

Ruoan ilmastovaikutuksista puhutaan paljon. Ruoantuotanto aiheuttaa jopa 30 % globaaleista kasvihuonekaasupäästöistä (Willett ym. 2019, 7). Keskiverto suomalaisen hiilijalanjäljestä ruoka muodostaa 18 % (Sitra 2018). Erityisesti lihan ja maitotuotteiden hiilijalanjälkeä voidaan pitää suurena, sillä yhteensä ne muodostavat 65 % ruokavalion ilmastovaikutuksista (Saarinen ym. 2019, 42). Yhä useampi tiedostaa, että ympäristön kannalta lihan syöntiä tulisi vähentää ja kasvien osuutta lautasella lisätä. Oman ruoka-annoksen hiilijalanjälkeä on helppo myös pienentää. Vähentämällä lihan osuutta kolmasosaan nykyruokavalioon verrattuna, voi ruokavalion ilmastovaikutuksia pudottaa 19 % nykyiseen ruokavalioon verrattuna ja siirtymällä kalaisaan ruokavalioon tai vegaaniruokavalioon voi ilmastovaikutuksia vähentää 30-37 % (Saarinen ym. 2019, 21).

Joukkoruokailu on osa monen suomalaisen arkipäivää. Pelkästään kouluaterioita tarjotaan päivittäin noin 830 000 (Opetushallitus 2019). Yhteensä julkiset ruokapalvelut tarjoavat aterian noin 2 miljoonalle suomalaiselle päivittäin. Hyvin monelle suomalaiselle voidaan siis yrittää opettaa julkisten ruokapalveluiden avulla ruokavaliomuutosta, sillä ruokapalvelut ohjaavat osaltaan arjen ruokakäyttäytymistä (Saarinen ym. 2019, 57–92).

Koulujen ja puolustusvoimien kasvisruokapäiviä on perusteltu erityisesti ilmastosyillä ja toissijaisesti myös terveysyillä. Kasvisruokapäivät voidaan nähdä keinona pienentää

hiilijalanjälkeä ja samalla myös keinona opettaa ruokailijoita kohti ympäristöystävällisempää ruokavaliota.

Helsingin koulujen viikoittaisesta kasvisruokapäivästä päätettiin vuonna 2010, jolloin valtuusto hyväksyi valtuutettu Emma Karin (vihr.) aloitteen (Helsingin Sanomat 18.2.2010). Nykyään moni koulu tarjoaa joka päivä kasvisvaihtoehdon kaikille oppilaille ja osassa on viikoittainen kasvisruokapäivä, jolloin tarjolla vain kasvisruokavaihtoehtoja. Varuskunnissa on aiemminkin tarjottu kasvisruokaa, mutta vuonna 2018 kasvisruokien määrää lisättiin kahteen viikossa (Maaseudun Tulevaisuus 07.09.2018). Kasvisruokaa ei ole tarjolla samana päivänä molemmilla aterioilla, vaan ne jakautuvat eri päiville, joten voidaan puhua vain laskennallisesta kasvisruokapäivästä. Kasvisaterioiden määrän lisäämistä ruokahuollosta vastaava Leijona Catering perustelee ilmastosyillä ja terveellisyydellä. Ajatus ”kasvisruokapäivästä” on kuitenkin tullut alun perin Varusmiestoimikunnilta, joka koostuu varushenkilöistä. (Yle 21.8.2018.)

Kasvisruokapäivä herätti laajaa julkista keskustelua sekä koulujen että puolustusvoimien kohdalla, vaikka ajallisesti Helsingin kasvisruokapäiväpäätöksen ja puolustusvoimien kasvisruokapäiväpäätöksen välillä ehti kulua kahdeksan vuotta. Molemmissa keskusteluissa tuotiin vahvasti esiin monenlaisia huolia esimerkiksi koskien kasvisruoan ravitsemuksellisesta riittävydestä suhteessa ihmisen luontaiseen ruokavalioon. Filosofisesti kiinnostavaa ovat kuitenkin keskustelussa esiin nousseet kysymykset vapauden loukkaamisesta ja valinnanvapauden vähenemisestä.

Tutkielmani pohjaksi keräsin aineiston, joka koostuu Helsingin Sanomien, Ylen ja Maaseudun Tulevaisuuden nettijulkaisuista. Ylen julkaisut ovat kaikkien luettavissa, sen sijaan osa Maaseudun Tulevaisuuden ja Helsingin Sanomien verkkojulkaisuista ovat maksumuurin takana. Maaseudun Tulevaisuuden julkaisuista on siksi kerätty vain maksuttomat osat, Helsingin Sanomista puolestaan keräsin myös maksumuurin takana olevat jutut. Aineisto on etsitty kasvisruokailuun liittyvillä hakusanoilla, ja se sisältää niin uutisia kuin mielipidekirjoituksia ja myös juttujen kommenttiosiot, jos niitä on ollut.

Aineistosta olen muotoillut muutamia pääväitteitä, joiden kautta koitan tutkielmassani hahmottaa, voidaanko kasvisruokapäivän sanoa loukkaavan joukkoruokailuun osallistuvien vapautta. Tutkielman toisessa luvussa tarkastelen syömisen, kasvisruokavalion ja joukkoruokailun historiaa avaamalla väitteitä ”ihminen on (historiaan pohjautuen) sekasyöjä, kasvisruoka ei ole sekasyöjän ruokavalion mukaista ruokaa” ja

”kouluruokailuissa/ puolustusvoimien ruokailuissa on ollut/ on tällä hetkellä tarjolla usein lihaa sisältävää ruokaa, ja näin tulisi siksi olla myös jatkossa, jotta ihmisen sekasyöjän ruokavalio toteutuu”. Kolmannessa luvussa pohdin väitettä ”jokaisella on vapaus päättää, mitä syö ja kasvisruokapäivä loukkaa tätä vapautta”. Käsittelen aihetta kuuden liberalistifilosofin vapauskäsitysten kautta. Neljäs luku käsittelee väitettä ”kasvisruokapäivä lisää kasvisruokavaliota noudattavien valinnanvapautta ja vähentää samalla sekaruokavaliota noudattavien valinnanvapautta”. Aiheeseen liittyy myös ajatus, etteivät sekasyöjät voi kasvisruokapäivinä tehdä ruokavalionsa mukaisia valintoja, joten pohdin luvussa ruokailijoiden autonomisten valintojen tekemisen mahdollisuutta ja valinnanvapauden toteutumista kasvisruokapäivinä. Luvussa viisi käsittelen väitteitä ”jokaisen pitäisi saada päättää omasta syömisestään, vaikka hän ei tekisi valintojaan, jotka ovat hänen omaksi parhaakseen” ja ”kasvisyöjät haluavat päättää muidenkin ruokavaliosta, koska kokevat olevansa parempia ihmisiä”. Näin ollen kasvisruokapäivät olisivat paternalistisia tekoja, ja paternalismi voi loukata ruokailijoiden vapautta tai autonomiaa. Aineistossa ruokavalioihin puuttuminen nähtiin myös turhana, sillä ilmastonmuutoksen vuoksi tulisi ensin tehdä vaikuttavampia tekoja. Kuudennessa luvussa tarkastelenkin, voidaanko yksilönvapauksia ylipäätään rajoittaa ilmastonmuutoksen perusteella.

2 SYÖMISEN HISTORIA

Metsästäjä-keräilijöiden ruokavalio riippui siitä, missä päin maapalloa he elivät. Lähellä päiväntasaajaa ruokavalio koostui suurimmaksi osaksi kasvisravinnosta, ja liha oli vain täydentävä osa. Mitä pohjoisemmaksi siirrytään, sitä lihavoittoisemmaksi ruokavalio muuttui; inuiittien ruokavalio koostui lähes kokonaan lihasta. Luulöydöistä päätellen metsästä-keräilijöiden ruokavalio on kuitenkin ollut monipuolinen ja ihmiset suhteellisen terveitä. (Aaltonen, T. & Arkko, M. 2001, 15.) Omnivoreina eli sekasyöjinä ihmiset söivät siis, mitä voivat ja löysivät. (Higmanin 2012, 29) mukaan lihaa, kuten muutakin syötiin kausien mukaan vaihdellen, sillä täysin lihansyöntiin pohjautuva ruokavalio olisi tehnyt elämästä liian vaarallista metsästyksen riskien vuoksi. Sekaruokavaliolla on ollut yksinkertaisesti helpompaa pysyä hengissä.

Muuttuneet ympäristön olosuhteet mahdollistivat myöhemmin maanviljelyn, jonka avulla kyettiin ruokkimaan suurempi ihmisjoukko. Kotieläinten myötä ruokavalioon tuli mukaan maitotuotteet. Viljelyn lisäksi kasvatettiin hedelmiä. (Higman 2012, 8–23.) Maanviljelyn myötä ihmisten ruokavalio kaventui, sillä ruoka-aineiden vaihtelevuus väheni. Toisaalta tätä korvattiin valmistamalla ruokia useammalla tavalla. (Higman 2012, 165.)

Antiikin aikana elettiin lähinnä kasvisruokavaliolla; antiikin kreikkalaisten on arvioitu syöneen vain muutamia kiloja lihaa vuodessa. Lihaa söivät lähinnä ylimykset, kun tavallinen kansa söi taloudellisista syistä kasviksia. Roomalaisille puolestaan kasvisruoka taas edusti puhtautta. Kristityt suhtautuivat lihaan nuivasti, sillä lihaa oli yleensä uhrattu pakanajumalille, ja toisaalta se nähtiin myös ylellisyytenä, josta haluttiin pidättäytyä. (Hämeen-Anttila, Rossi 2015, 17–19.)

Keskiajalla eurooppalaisen ruokavalion pohjana yleisesti olivat viljat, mutta proteiinin saanti lisääntyi aiempaan verrattuna, koska erityisesti palkokasveja alettiin käyttää enemmän, mutta samalla myös lihan syönti yleistyi. (Bullough, V. & Campbell, C. 1980, 319). Suomessa varallisuuserot jakoivat ruokailutottumuksia, sillä osalla oli varaa ostaa ruokansa, kun taas talonpojat söivät käytännössä oman pellon tuotteita. Myöhemminkin ruokavalio perustui viljoihin, muutamiin viljeltyihin kasviksiin kuten nauriisiin, lanttuihin, kaaleihin ja herneisiin. Maitotuotteiden käyttö oli hyvin vähäistä. Säätyläisillä oli varaa syödä enemmän lihaa ja esimerkiksi leivoksia, mutta arkiruokailu oli siitä huolimatta hyvin vaatimatonta. (Mäkelä, Palojoki, Sillanpää 2003, 13–18.)

1800-luvun lopulla ruokakulttuuri muuttui nopeasti. Ruokavalio perustui viljoihin, perunaan ja maitotuotteisiin, mutta nälkävuosina kansaa ei enää kyetty ruokkimaan viljan viljelyllä. Samaan aikaan teknologia kehittyi ja ulkomailta tuotiin ruokaa edullisemmin kuin ennen. Metsäteollisuus vaurastutti talonpoikia, joten heilläkin alkoi olla varaa syödä paremmin. 1900-luvun alussa tilanne oli sotien vuoksi heikko, joten sekä maalaiset että kaupunkilaiset pyrkivät tuottamaan itse oman ruokansa kotipuutarhoissa. (Mäkelä, Palojoki, Sillanpää 2003, 18–22.)

Pulavuosina syötiin juureksia, perunaa, riistaa ja kalaa. Sotien jälkeen sokerin ja rasvan käyttö runsastui, sillä pula-aikojen vuoksi ajateltiin, että rasvainen ruoka ylläpitää elämää. Sodan jälkeen muutos on ollut nopeaa ja perinteisten tuotteiden kuten perunan, viljan ja maidon kulutus on laskenut, samalla kun riisi ja pasta ovat yleistyneet. Lihan kulutus alkoi kasvaa 50-luvulla, ja esimerkiksi makkaroiden syönti yleistyi vasta hieman myöhemmin. Varallisuuden kasvun myötä ihmisillä alkoi olla vara syödä liikaa, jolloin rasvainen ruoka alettiin mieltää epäterveelliseksi. Samaan aikaan myös kasvisten syönti on lisääntynyt, mutta vanhat asenteet näkyvät kuitenkin edelleen esimerkiksi vihannesten syrjinnässä. Talonpojat pitivät nimittäin vihanneksia ja sieniä eläinten ruokana, kun taas rasvainen ruoka miellettiin ”oikeaksi” ruoaksi. (Mäkelä, Palojoki, Sillanpää 2003, 25–29.)

Vuonna 2019 suomalaisten ruokavalio koostui Luonnonvarakeskuksen (2020) mukaan edelleen suurimmaksi osaksi maitotuotteista, lihasta ja viljoista. Lihan kulutus oli kuitenkin hienoisessa laskussa, mutta siitä huolimatta edelleen lähes 80 kiloa henkeä kohti. Samaan aikaan ravitsemussuosituksukset suosittelivat aikuisille korkeintaan 750 grammaa (raakapaino) lihaa viikossa, mikä tarkoittaisi korkeintaan 39 kiloa lihaa vuodessa (Terveyttä ruoasta 2014, 22). Väestötasolla paineet siirtyä ilmastoystävällisempään ruokavalioon eivät juurikaan vielä näy, mutta toisaalta lieviä muutoksia kulutuksessa on nähtävissä, sillä ilmastoystävällisempien kauran ja vihannesten suosio on kasvanut ja samalla lihaa ja maitotuotteita käytetään vähemmän.

Kuten muukin kulttuuri myös ruokakulttuuri on jatkuvassa muutoksessa. Tietyt elementit säilyvät, ja väestötasolla muutos on hitaampaa kuin perheiden tai yksilöiden tavoissa. Lapsuudessa opitut tottumukset ja makumieltymykset ohjaavat syömistämme, sillä tuttua ruokaa pidetään turvallisena, joten ruokaan liittyvät valinnat voivat usein olla tiedostamattomia. Uusia ruokalajeja omaksutaan helposti mielikuvien perusteella eli esimerkiksi silloin, kun uutuuuteen liittyy vaikkapa mielikuva vauraudesta. Perinneruoat

puolestaan voivat symboloida joillekin aitoa ja turmeltumatonta ruokaa, vaikka käytännössä ruokakulttuuri on aina ollut muutoksen alla. (Mäkelä, Palojoki, Sillanpää 2003, 8–30.)

2.1 Kasvisruokavalion historia

Käsitykset kielletyistä ja sallituista alkoivat muotoutua maanviljelyksen ja sosiaalisen kehityksen yhteydessä. Kun uskomusjärjestelmät alkoivat levitä, ruokarajoitukset moraalikäsitteiksi tai jumalien käskyiksi käsitettyinä saivat voimakkaamman sävyn. (Higman 2012, 43.) Yleisesti historiassa kasvisruokavalio on liittynyt köyhyyteen tai köyhyyteen yhdistettyinä ideologioihin syihin. Pelkästään ideologian tai uskonnon perusteella kasvisruokavalio on yleensä ollut ryhmän päätös. Filosofisina kysymyksinä taustalla ovat pohdinnat eläimistä ja muun muassa niiden tappamisesta ihmisten ruoaksi, sillä ihminen kykenee elämään myös kasvipohjaisella ruokavaliolla. (Higman 2012, 207–211.)

Nykyään kasvisruokavaliopäätöstä voidaan pitää yksilön omana päätöksenä, joka perustuu usein joko käsitykseen eettisyydestä tai ravitsemuksesta (Higman 2012, 207). Lisäksi myös ympäristösyöt motivoivat ilmastoystävällisempään ruokavalioon (Vainio, Niva, Jallinoja, Latvala 2016, 96). Käsitykset siitä, mitä kasvissyönti on, vaihtelevat edelleen. Osalle kasvissyönti on täysin kasviperäistä eli vegaanista, toisille kasvisruokavalioon mahtuu myös maitotuotteet ja munat, osa syö kasvien lisäksi myös kalaa, ja toiset jättävät ruokavaliostaan lähinnä punaisen lihan. Osa ihmisistä ei myöskään sitoudu täysin vaan syö joustavasti eri tilanteissa eri tavoin. (Higman 2012, 207.) Tässä työssä kasvisruokavaliolla tarkoitetaan ruokavaliota, johon sisältyy myös maitotuotteet ja kananmunat eli lakto-ovovegetaarista ruokavaliosta, koska sekä koulujen että puolustusvoimien kasvisruokapäivien ruoat voivat sisältää kasvien lisäksi munia ja maitoa.

2.2 Joukkoruokailun historia

Joukkoruokailulla tarkoitetaan sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön määritelmän mukaan ”kodin ulkopuolella tapahtuvaa järjestettyä ruokailua, jota toteuttavat julkinen sektori ja yksityiset ruokapalveluyritykset”. Tässä työssä käsitellään joukkoruokailun ryhmiä ja tapahtumista

erityisesti koululaisten kouluruokailua ja varushenkilöiden varuskuntaruokailua.

(Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa 2010, 14.)

Suomessa joukkoruokailun merkitys on suuri, sillä vuosittain valmistetaan yli 800 miljoonaa ateriaa. Monille ruokapalvelun lounas on päivän ainoa lämmin ateria, jolloin sen merkitys korostuu entisestään. Joukkoruokailun tehtävänä on edistää terveyttä koko väestössä ja edistää suomalaista ruokakulttuuria, sillä ruokatottumuksilla on suuri vaikutus terveyteen ja hyvinvointiin. (Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa 2010, 11–17.)

Joukkoruokailun malli on peräisin armeija-, vankila-, koulu- ja sairaalakeittiöistä eli laitusruokailusta. Laitusruokailumalli siirtyi 1800-luvun lopulla ensin tehtaisiin, ja sen jälkeen muihin ympäristöihin. (Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa 2010, 20.)

2.2.1 Kouluruokailu

Ensimmäisen kerran kouluruokaa on tarjottu Suomessa vuonna 1856. Vuonna 1905 perustettiin valtakunnallinen Koulukeittiöyhdistys, jonka tavoitteena oli parantaa oppilaiden ravitsemusta ja opettaa lapsille myös pöytätapoja. 1910-luvulla vähävaraisista perheistä tulevat lapset saivat lämpimän ilmaisen kouluruoan Helsingissä. Lahdessa perustettiin kaupungin oma Koulukeittiöyhdistys vuonna 1906, joka tarjosi vähävaraisten perheiden lapsille ilmaisen aterian, muille ateria oli maksullinen. Myöhemmin haluttiin taata ilmainen ateria kaikille kansakoululaisille koulupäivinä, joten vuonna 1943 asetettiin laki maksuttomasta kouluruoasta, mutta siirtymäajan vuoksi maksuttoman kouluruokailun katsotaan virallisesti alkaneen vuonna 1948. Eri kouluasteille maksuton ateria tuli asteittain; vuonna 1957 laki määräsi kansalaiskoulun ja kunnallisen keskikoulun oppilaille aterian koulupäiville ja vuonna 1983 myös lukioiden oppilaille. Ammatillisessa koulutuksessa oleville oppilaille ateria taattiin vasta vuonna 1998. (Kouluruokailu Suomessa 60 vuotta, 3–4.)

30-luvulla vain osassa kouluista oli keittola ja ruokana tarjottiin lähinnä vellejä ja herne- ja lihakeittoa. Koska ruoka oli maksullista muille kuin vähävaraisille, osa söi omia eväitään eli leipää ja maitoa. 40-luvulla keittolat yleistyivät, mutta ruokalista ja oppilaiden mukanaan tuomat eväät pysyivät edelleen samankaltaisina. (Mäkelä, Palojoki, Sillanpää 2003, 86–89.)

Vasta 60-luvulla kouluruoka määriteltiin riittäväksi ruoaksi, jos ateriat täytti kolmasosan päivän ravinnontarpeesta. Kouluruoka alkoi monipuolistua; perinteisten keittojen lisäksi alettiin tarjoilla pinaatti- ja kesäkeittoa, joissakin kouluissa alettiin käyttää pakaste ja einesruokia. Tarjolle alettiin asettaa myös kasviksia ja juureksia. Muutoksista huolimatta ruoka oli keittopainotteista. Koulussa aloitettiin valistaa oppilaita sokerin, valkoisen vehnän, rasvan ja kahvin epäterveellisyydestä, jotta tietoa saatiin vietyä oppilaiden mukana myös koteihin. (Mäkelä, Palojoki, Sillanpää 2003, 91–93.)

70-luvulla kouluissa alettiin tarjoilla uutuuksia kuten spagettia, riisiä, kanaa ja maksaruokia, jolloin oppilaat veivät uusia ruokalajeja koteihin. Samalla yleistyi lisukkeiden kuten raasteiden, salaattien, tuoremehujen ja hedelmien tarjoaminen, jotka nekin olivat osalle oppilaista uutuuksia. (Mäkelä, Palojoki, Sillanpää 2003, 94.)

80-luvulle tultaessa liharuokien määrä kouluruokailussa oli noussut jo huomattavasti. Viikon ruokalista täyttyi lihasta, kalasta tai kanasta ja kasvisruokien määrä harventui. Välillä tarjolla saattoi olla myös jälkiruoka. (Kouluruokailu Suomessa 60 vuotta, 20.)

90-luvulla heräsi kiinnostus lasten mielipiteisiin kouluruoasta, sillä huomattiin, että osa lapsista ei syönyt koulussa. Syömättömyyteen löydettiin monenlaisia syitä koskien sekä ruokaa (esimerkiksi kuumuus ja kylmyys) että ruokailuympäristöä. (Mäkelä, Palojoki, Sillanpää 2003, 95.)

Kouluruokailulla on alusta asti haluttu turvata koulunkäyntiä, sillä vähävaraisimmilla koulussa käynti ei ollut mahdollista ruoan (ja vaatteiden) puutteen vuoksi. Myöhemmin kouluruokaa alettiin pitää tärkeänä osatekijänä oppimiselle ja lasten hyvinvoinnille, ja sillä nähtiin myös kasvatuksellisia tehtäviä. Nykyään kouluruoalle on annettu vaatimuksia oppilaiden terveen kasvun edistämiseksi ja tavoitteita terveys-, ravitsemus- ja tapakasvatuksen suhteen. (Lintukangas 2009, 13–15.) Lapset opettelevat myös ruokaillessaan kestävän kehityksen mukaisia taitoja ja tottuvat erilaisiin makuihin (Syödään ja opitaan yhdessä 2017, 8–15).

Kouluruokailulla on edelleen perusta lainsäädännössä, mutta lisäksi siihen vaikuttavat myös erilaiset suositukset ohjaten muun muassa ravintosisältöjä (Syödään ja opitaan yhdessä 2017, 18). Kouluruokasuositusten mukaan tarjolla olisi hyvä olla kaksi pääruokavaihtoehtoa, joista toinen voi olla kasvisruoka. Vaihtoehtojen tarjoaminen lisää kouluruokailuun osallistumista ja kasvisvaihtoehto saa kasvisruokaan tottumattomimmat oppilaat kokeilemaan uusia ruokia. Samalla tuetaan mahdollisuutta syödä

ympäristöystävällisemmin ja terveyttä edistäen. Jos päivittäistä kasvisruokavaihtoehtoa ei ole tarjolla, suosittelee Valtion ravitsemusneuvottelukunta erillisen kasvisruokapäivän järjestämistä esimerkiksi viikoittain. Myös kasvisruokapäiviä tarjolla voi olla kaksi eri vaihtoehtoa, jolloin oppilaat tottuvat erilaisiin kasvisruokiin. (Syödään ja opitaan yhdessä 2017, 35.)

Ruokalistasuunnittelussa suositaan suomalaisia, omalle alueelle tyypillisiä sekä sesongin ruokalajeja ottaen huomioon muuttuvat ruokatottumukset. Ruokavalinnoissa tulee ottaa huomioon myös ympäristö, sillä kasvispainotteisella ruokavaliolla ja suosimalla kotimaisia vaihtoehtoja voidaan vähentää ympäristökuormitusta. Samalla on syytä pyrkiä myös minimoimaan hävikki. (Syödään ja opitaan yhdessä 2017, 51–57.)

Kouluikäisistä lähes kaikki syövät maksuttomalla kouluateriaalla. Kuitenkin tytöistä melkein viidennes ja pojista 12 % syö pääruoan harvoin tai ei syö kouluruokaa juuri koskaan. Kaikki aterianosat tarjotusta kouluruoasta syö päivittäin vain 35 % oppilaista. Yli puolet syö koulussa muutakin kuin kouluruokaa. (Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa 2010, 27.)

2.2.2 Ruokailu puolustusvoimissa

Ennen sotia 30-luvulla sotilaiden päivittäiset muona-annokset sisälsivät pääasiassa leipää, perunaa, maitoa ja jonkin verran tuoretta lihaa ja kalaa. Sota-aikana sotilaiden ruokailu muuttui keitto- ja puuropainotteiseksi, ja yleensä ateriaan kuului myös voileipä.

Siviiliväestöön, myös raskasta työtä tekeviin, verrattuna sotilaat söivät päivittäin runsaasti, vaikka muona-annoksia jouduttiin välillä myös supistamaan. (Pranttila 2006, 8–14.)

Sota-aikoihin verrattuna puolustusvoimien tarjoamat ovat monipuolistuneet samaan tapaan kuin kouluissakin, sillä käyttösuositukseen on lisätty kasvien, marjojen ja hedelmien osuudet. Perunoiden ja leivän annokset ovat pienentyneet, kun taas maito- ja maitovalmisteiden osuudet ja liha-annos ovat suurentyneet. Sotien aikana sotilaat toki hankkivat enemmän omatoimisesti lisää ruokaa muun muassa metsästäväällä, kalastamalla ja marjastamalla. (Pranttila 2006, 178–183.)

Nykyään puolustusvoimien tavoitteena on tarjota asevelvollisille aterioita, jotka täyttävät ravitsemussuositukset, ovat täysipainoisen ja monipuolisen ruokavalion mukaisesti koostettuja ja riittäviä palveluksen laatuun suhteutettuna. Puolustusvoimilla on omat

ravintosisältösuosituksensa, mutta ne ovat yhteneväiset yleisten ravitsemussuositusten kanssa. (Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa 2010, 23–24.)

Pääesikunta määrää muonituksen järjestämisestä, mutta lisäksi laissa on säädetty varusmiehille annettavasta terveystarkastuksesta, johon sisältyy myös ravitsemuskasvatusta. Ravitsemuskasvatukseen kuuluu terveellisen ravinnon perusteiden läpikäyminen ja palvelusajan aterioiden ravintosisällöistä kertominen. (Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa 2010, 23–24.)

2.3 Syömisen historia ja joukkoruokailun kasvisruokapäivä

Monien mielestä ruokavaliomuutokset ja esimerkiksi kasvisruokavalio voi tuntua oudoksuttavalta siksi, että lihavoittainen tai vähintäänkin lihaa sisältävä ruokavalio tuntuu ainoalta oikealta, koska ”näin on aina syöty”. Sekasyöjänä ihminen on kuitenkin ollut aina sopeutuvainen monenlaisiin ruokavalioihin ja ruoka-aineisiin, kuten äskeinen tarkastelu osoitti. Lisäksi suomalaisten lihan kulutus on noussut vasta muutamia vuosikymmeniä sitten. Samoin myös joukkoruokailussa lihaa on tarjottu useimmilla aterioilla vasta muutama vuosikymmen. Väitteet siis siitä, että joukkoruokailussa tulee olla aina lihaa sisältävä vaihtoehto, koska näin on pitkään ollut, eivät pidä paikkaansa. Lisäksi päättely siitä, miten asioiden tulisi olla, sen perusteella miten asiat ovat tai ovat olleet, on virhepäätelmä. Historiaan vedoten ei siis voida väittää, etteikö kasvisruokapäiviä voitaisi joukkoruokailussa toteuttaa.

3 VAPAAUS

Arkisesti vapaus nähdään ehkä täydellisenä rajojen puuttumisena mutta liberaalifilosofit kuitenkin näkevät, ettei ihmisten vapaus voi toteutua ilman yhteiskuntaa ja jonkinlaista vapauden rajoittamista. Tarvitaan siis rajoituksia tekemiselle, jotta kaikilla on oikeuksia, mutta saamaan aikaan rajat myös suojaavat muiden puuttumiselta. Lisäksi voidaan myös väittää, että vapaudesta puhuminen olisi mieletöntä, jos ei olisi olemassa mitään, mistä olla vapaa. Käsittelen seuraavaksi kuuden liberaalifilosofin käsityksiä vapaudesta, sen rajoittamisesta ja pakottamisesta kronologisessa järjestyksessä. Luvun lopuksi pohdin teorioiden pohjalta, rajoittaako kasvisruokapäivä joukkoruokailijoiden vapautta.

3.1 Thomas Hobbes

Hobbesin (2018, 13–14) mukaan kaikilla ihmisillä on luonnonvapaus, joka tarkoittaa vapautta tehdä asioita haluamallaan tavalla säilyttääkseen elämänsä, mutta samalla myös mitä tahansa, minkä näkee arvostelukykyensä avulla sopivaksi. Vapaus tarkoittaa Hobbesille esteiden puuttumista eli ihminen on vapaa, kun häntä ei estetä tekemästä, mitä hän tahtoo, jos hänellä on myös voima ja taito tehdä haluamansa teko. Luonnonlaki puolestaan on periaate, joka rajaa vapautta kieltämällä sellaisen toiminnan, joka on tuhoisaa joko omalle elämälle tai keinoille elämän säilyttämiseksi tai toisaalta, jos jättää tekemättä siten, miten elämänsä voisi parhaiten säilyttää. Hobbes erottaa oikeuden vapaudeksi tehdä tai olla tekemättä laista, joka puolestaan määrää tai säätelee tekemistä tai tekemättä jättämistä. Lain ja oikeuden lisäksi Hobbes erottaa velvollisuuden ja vapauden, sillä ei ole mahdollista, että minulla on yhtä aikaa sekä velvollisuus tehdä jotain, mutta myös vapaus tehdä niin.

Vapauden esteet ovat siis Hobbesille ulkopuolisia esteitä, sisäiset ”esteet” hän käsittää lähinnä kykyjen puutteena. Näin ollen siis kiveltä puuttuu kyky kävellä ja ihmiseltä taas voi puuttua sairauden vuoksi kyky kävellä, mutta kyvyn puuttuminen ei rajoita vapautta. Vapauden käsitettä voi soveltaa aina vain kehoihin, koska vain liikkuvat voivat olla vapaita esteistä. Vapaa tahto ei Hobbesin mukaan viittaa siis tahtoon vaan siihen, että ihminen on vapaa esteistä tekemään asioita, joita hän tahtoo. (Hobbes 2018, 14–15.) Myöskään siis sananvapaus ei viittaa varsinaisesti sanan vapauteen vaan siihen, ettei laki määrää esimerkiksi puhumaan jollain toisella tavalla.

Lait ohjaavat ihmisen tekemistä johonkin suuntaan, ja jos laki ei määrää tai säädä, ihminen voi tehdä oman halunsa mukaisesti. Hobbesin mielestä ongelmallista on ihmisten vapauden kaipuu, vaikka suurin osa ihmisistä on ruumiillisesti vapaita. Jos ihmiset nimittäin tällä kaipuullaan tavoittelevat täydellistä lakien puuttumista, se johtaisi hänen mukaansa tilanteeseen, jossa jokainen voisi puuttua toisten elämään. Lait siis suojaavat meitä toisiltamme, kunhan on olemassa yhteiskunta ja jokin, jolla on toimeenpanovalta. (Hobbes 2018, 16.) Hobbesille tämä tietenkin oli suvereeni.

Hobbes (2018, 16) luettelee muutamia asioita, joita alamaisella on vapaus tehdä suvereenin sallimana. Alamaisilla on muun muassa vapaus käydä kauppaa, valita asuinsija, ateria, elinkeino ja kasvattaa lapset omasta mielestään parhaalla tavalla. Kaikesta huolimatta suvereenilla on silti rajoittamaton valta alamaisensa. Suvereenilla on oikeus määrätä, mitä haluaa koskien alamaisiaan, kunhan noudattaa luonnon lakeja.

Millaisia oikeuksia alamaisilla sitten säilyy yhteiskuntasopimuksen astuttua voimaan? Hobbesin (2018, 19–21) mukaan jokaisella on ”vapaus kaikissa niissä asioissa, joissa oikeutta ei voi sitoumuksella siirtää” eli esimerkiksi itsensä puolustaminen ja itsensä syyttäminen. Itseään siis saa tarvittaessa puolustaa väkivaltaa vastaan, mutta myöskään suvereeni ei voi vaatia olemaan ilman ruokaa tai muita elintärkeitä asioita. Muut vapaudet riippuvat siitä, mitä laki määrää eli aina kulloisestakin suvereenista ja paikasta. Jos suvereeni ei ole säätänyt lakia, saa ihminen tehdä asiassa niin kuin parhaaksi näkee. Ihminen on siis vapaa, kun suvereeni ei lain avulla estä tai ohjaa hänen toimintaansa, vaan ihminen saa tehdä teon parhaaksi näkemällään tavalla.

3.2 John Locke

Locken (2001, 187) mukaan ihminen on vapaa silloin, kun ihmisellä on voima ajatella tai liikkua oman mielensä ohjauksen mukaisesti. Hän ei siis ole vapaa, jos toiminta tai kieltäytyminen siitä ei tapahdu ihmisen oman mielen ohjaamana, mutta siitä huolimatta toiminta voi olla tahdonalainen. Tällöin toimitaan välttämättömyydestä. Vapautta ei voi olla olemassa, jos ei ole ajatusta, halua tai tahtoa. On silti mahdollista, että vaikka nämä kaikki olisivatkin, ne eivät vielä itsessään ole riittävä ehto vapauden olemassaololle.

Tennispallo esimerkiksi liikkuu pelkästään välttämättömyydestä, kun sitä lyödään, sillä tennispallolla ei ole mitään yllä mainituista ominaisuuksista. Samoin Locken mielestä

putoava mies ei ole vapaa eikä vapaa toimija, jos silta hajoaa hänen altansa. Tällöin hänellä on tahtoa, mutta hänellä ei ole voimaa kieltäytyä liikkeestä. Jos ihminen taas lukitaan mukavaan paikkaan, hänellä saattaa olla halu jäädä sinne. Siitä huolimatta häntä ei voida pitää vapaana, koska hänellä ei ole itsellään päätösvaltaa lähtemiseen tai jäämiseen. Vapaus siis liittyy kiinteästi aina henkilöön, jolla on voima toimia mielensä ohjaamana. (Locke 2001, 187–188.)

Locken (2001, 188–189) mielestä samat säännöt koskevat myös ajattelun vapautta. Jos meillä on voimaa ajatella mielen ohjaama, olemme vapaita. Esimerkiksi pakkoajatuksia ajatteleva henkilö ei ole vapaa, tai jos tilanne ohjaa ajattelemaan asioita, hän ei myöskään siinä tilanteessa ole vapaa.

Vapaus muodostuu riippuvuudesta tekoon meidän tahtoessamme eikä riippuvuudesta preferenssiin. Kalliolla seisova on vapaa hyppäämään alas, koska hän voi päättää, hyppääkö vai eikö hyppää, ei siksi, että voisi hypätä saman verran metrejä ylöspäin. Jonkun estäessä, hän ei ole vapaa. (Locke 2001, 195.) Näyttäisi siis siltä, että vaihtoehtojen täytyy olla todellisia ja saatavilla eli tekemistä ja tekemättä jättämistä, eikä tekemistä ja vastakkaisen teon tekemistä. Locken (2001, 196) mukaan tahtominen on mielen toiminto, joka ohjaa ajatusta tuottamaan teon. Mieli siis ohjaa tahtomistamme ei toisinpäin. Mieltä taas liikuttaa toimijan motiivi joko jatkaa tai muuttaa toimintaa, ja toiminnan muuttaminen saa aina alkunsa epämukavuudesta.

Lockelle (2001, 208–212) vapauteen liittyy myös tekojen harkitseminen. Ihminen on vapaa, kun hän itse valitsee harkintansa avulla asioiden kaikkia puolia, ja sen jälkeen mieli ohjaa tahtoa toteuttamaan teon. Harkinnan avulla yksilö löytää itselleen oikeat keinot ja teot, joiden avulla tavoitella omaa onnellisuuttaan, joka on ihmisen korkein hyvä. Toisaalta kyky harkita tekoja, johtaa myös siihen, että jokainen on vastuussa omista huonoista valinnoistaan. Vapaus ei siis tarkoita mahdollisuutta toimia miten tahansa, vaan ihmiseltä edellytetään kykyä harkita tekojaan ja tarvittaessa pidättäytyä niistä.

3.3 John Stuart Mill

Hobbesin ajattelussa alamaiset ovat tarvinneet suojelua hallitsijan vallasta rajoittamalla valtaa joko etuuksien, eli poliittisten vapauksien, tai oikeuksien avulla, joita hallitsija ei voi loukata tai valtiollisen tahon avulla, jonka tehtävänä on valvoa hallitsijan toimia ja

tarvittaessa antaa niille suostumuksensa. Demokraattinen hallinto ei silti poista vallan rajoittamisen tarvetta, sillä valtaa käyttää usein enemmistö, joka saattaa toteuttaa vain osan tahtoa. Valtaa on siis rajoitettava vähemmistöjen vuoksi, mutta myös muunlaisen vallan väärinkäytön estämiseksi. (Mill 1909, 4–9.)

Rajoituksia tarvitaan siis enemmistön tyranniaa vastaan, jota yhteiskunta voi harjoittaa joko virkamiesten kautta mutta myös sosiaalisesti toimeenpanemalla väriä päätöksiä oikeiden sijaan tai päättämällä asioista, jotka eivät sille kuulu. Sosiaalista tyranniaa on hankalampi väistää, joten yleistä mielipidettä vastaan on suojauduttava. Yleisellä mielipiteellä valtio pyrkii ohjaamaan kansalaisia omien käsitystensä ja tapojensa mukaiseksi. Mill tahtookin määrittää rajan, jolla yleinen mielipide voi vaikuttaa yksilönvapauteen, ja tämä raja määrittää, sortaako valtio kansalaisiaan. Raja sosiaalisen kontrollin ja yksilönvapauden välille muodostetaan säätämällä käytökselle ohjeita lakien avulla ja joskus yleisen mielipiteen avulla, jos lait eivät siihen sovellu. Vain rajoittamalla yleisen mielipiteen vaikutusta, voidaan taata sopivat olosuhteet ihmisten toimia. (Mill 1909, 10–11.)

Ainut syy laillisesti puuttua (joko yksilönä tai yhteiskuntana) toisten tekemisiin pakkokeinoin (joko lain tai moraalin keinoin) on Millinkin (1909, 18–19) mielestä suojautuminen toisten aiheuttamaa harmia vastaan. Paternalistiset syyt eli pakotettavan fyysisen tai moraalisen hyvinvoinnin edistäminen ei ole riittävä syy pakottaa häntä johonkin, mutta varoittaminen mahdollisesta vaarasta tai muusta sellaisesta on hyväksyttävää. Vain ainoastaan itseään koskevissa asioissa yksilö on vapaa tekemään, kuinka parhaaksi näkee, vaikka se tuottaisi hänelle harmia. Jos teko koskee muita ihmisiä, olemme vastuussa yhteiskunnalle.

Toisia satuttavat teot ovat siis selkeästi rangaistavia lain tai yleisen paheksunnan kautta. On kuitenkin olemassa myös positiivisia tekoja, joihin voidaan pakottaa, jos ne ovat välttämättömiä sille yhteiskunnalle, jonka eduista hän myös nauttii, kuten esimerkiksi maanpuolustukseen osallistuminen. Lisäksi voidaan yleisesti velvoittaa myös pelastamaan henki, koska siitä kaikki ovat yhteiskunnalle vastuussa. Ihminen voi tuottaa vahinkoa toimimalla, mutta myös jättämällä toimimatta, ja molemmissa tapauksissa hänen on vastattava teoistaan. Millin mukaan siis väärintekeminen muille on rangaistavaa, mutta lisäksi myös pahuuden estäminen voi olla rangaistavaa. (Mill 1909, 20–21.)

Ihmisen vapauden alueeksi Mill (1909, 22–24) määrittää elämän ja käyttäytymisen alueen, joka koskee vain henkilöä itseään suoraan ja vaikuttaa toisiin korkeintaan heidän omasta suostumuksestaan, eikä yhteisöllä ole suoraa intressejä tätä aluetta kohtaan. Vapauden alue muodostuu vapaudesta ajatteluun, tunteisiin ja näiden lisäksi vapaudesta muovata oma elämänsä ja päämääränsä haluamansa näköiseksi, vaikka se ei olisi normien mukainen. Mill pitää ainoana tärkeänä vapautena sitä, jonka avulla jokainen voi tavoitella omaa hyvänsä estämättä tai riistämättä muita. Tämä johtuu hänen mukaansa siitä, että ihmiskunnalle on parempi, kun kaikki voivat elää haluamallaan tavalla, kuin jos heidät pakotettaisiin elämään muiden tahdon mukaan.

Mill näkee yksilöllisyyden ja erilaisuuden mahdollisuutena ihmisille kehittyä ja kehittyminen on hänen mielestään ihmisen päämäärä. Vain riittävä vapaus puolestaan mahdollistaa erilaisuuden ja siten kehittymisen. Kehittynyt ihminen puolestaan tuottaa ympärilleen hyvää, kun taas heikommin kehittynyt aiheuttaa pahaa muille. (Mill 1909, 96–100.) Mill siis näyttää väittävän, että yhteiskunta, jossa yksilöt eivät vapaissa olosuhteissa pääse kehittymään, joutuvat rajoittamaan yksilöitä enemmän kuin vapaassa yhteiskunnassa.

Koska elämme yhteiskunnassa, joka tarjoaa meille suojaa, olemme yhteiskunnalle myös ”velkaa” tästä suojelusta. Yhteiskunnassa eläminen tarkoittaa myös toisten ihmisten kanssa elämistä. Jotta toisten kanssa eläminen olisi mahdollista, toisiin kohdistuvaa toimintaa on ohjattava säännöillä, jottei toisten oikeuksia poljeta. Lisäksi jokaisen on korvattava osansa yhteiskunnan kuluista, jotka toisten oikeuksien puolustamisesta yhteiskunnalle aiheutuvat. On myös mahdollista, että yksilön toiminta jollain tavalla loukkaa toisia, vaikkei kyseinen toiminta loukkaakaan toisen oikeuksia. Tällöin yhteiskunta ei voi rangaista lakien avulla yksilöä, mutta julkisella mielipiteellä rankaiseminen on sallittua. Toiminta on kuitenkin tuolloin vaikuttanut toisen ihmisen toimintaan, jolloin yhteiskunnan kannalta kiinnostava teko. Tällöin on keskusteltava, edistääkö tai haittaako yhteiskunnan puuttuminen tilanteeseen ihmisten hyvinvointia. (Mill 1909, 126–127.)

Ihmiset voivat olla kiinnostuneita toistensa hyvinvoinnista puhtaasti altruistisista syistä, ja siksi kaikilla pitäisi olla mahdollisuuksia edistää toisten ihmisten hyvää. Toisen ihmisen hyvän edistäminen täytyy kuitenkin tapahtua hyvän kautta, esimerkiksi kasvatuksen avulla, eikä pakottamalla. Kasvattaminen nimenomaan vakaumuksen ja suostuttelun avulla kehittää ihmisen omia hyveitä. Ihmiset voivat auttaa toisiaan erottamaan hyvän huonosta ja

rohkaista toisiaan valitsemaan hyvän ja kehittymään ihmisinä. Siitä huolimatta puuttuminen suoraan toisen elämänvalintoihin on väärin, sillä jokainen tietää itse oman parhaansa parhaiten. Toisaalla Mill kuitenkin väittää, että toisten tekojen avoin paheksuminen on sallittua, jotta hän kehittyisi ihmisenä. (Mill 1909, 128–134.) Joseph Hamburger (1999, 9) kuitenkin pitää muiden paheksuntaa yhtenä tapana kontrolloida tai puuttua toisten käytökseen heidän oman hyvänsä vuoksi. Jää siis kuitenkin hieman epäselväksi, hyväksyykö Mill jonkinlaisen paternalistisen toiminnan.

Miten määritellään sitten raja, mikä toiminta vaikuttaa toisiin ja mikä vain itseen, sillä monet asiat vaikuttavat myös toisiin jollain tavalla. Oman itsen tai omaisuuden vahingoittaminen vahingoittaa myös niitä, jotka ovat jollain tavalla niistä riippuvaisia. Jokaisella on velvollisuus kontrolloida itseään muiden tähden, sillä hän vahingoittaa heitä kuitenkin epäsuorasti. (Mill 1909, 134–136.) On hyvä huomata, että Mill (1879, 23) ei tarkoita harmin tuottamisen olevan kiellettyä pelkästään vain ihmisille, vaan myös muille tuntoisille olioille.

Jos toiminta tuottaa harmia toisille millään tavalla, se on moraalisesti paheksuttavaa eikä kuulu enää vapauden alueelle. Esimerkiksi kykenemättömyys huolehtia perheestä aiheuttaa harmia perheenjäsenille, ja koska velvollisuutta huolehtia on rikottu, paheksunta on sallittua. Myös riski aiheuttaa toisille harmia epäsovivan käytöksen myötä on moraalisesti paheksuttavaa. Yhteiskunta voi kuitenkin kestää harmin, jos se ei riko velvollisuuksia ja aiheuttaa harmia vain yksilölle itselleen, koska vapaus on yleisesti hyvä ihmisille. Yhteiskunnan keinoksi puuttua tällaiseen harmin tuottamiseen on koulutus, jotta ihmisistä tulee parempia. (Mill 1909, 137–139.)

Millin (1909, 141–147) vahvin vasta-argumentti yhteiskunnan puuttumiseen itseohjaavaan käytökseen on se, että puuttuminen tehdään mahdollisesti väärin ja väärässä paikassa. Yhteiskunta nimittäin yleensä toimii enemmistön maun mukaisesti, ja käytännössä Millin mukaan pakottaisi muut toimimaan siten, että toiminta eroaisi mahdollisimman vähän yhteiskunnan hyvänä pitämästä. Maut ovat kuitenkin aina henkilökohtaisia, ja toisen hyvänä pitämä asia on vain hänen näkemyksensä siitä, mikä olisi toiselle hyväksi. Tällä argumentilla Mill puolustaa esimerkiksi sitä, etteivät uskontojen edustajat voi pakottaa muita yhteiskunnassa esimerkiksi välttämään tai kieltämään tiettyjä toimintoja, koska itse pitävät niitä toimintoja uskontonsa vuoksi epäpuhtaana tai moraalittomana.

3.4 Isaiah Berlin ja negatiivisen ja positiivisen vapauden käsitteiden erottelu

Isaiah Berlin tutkii teoksessaan ”Kaksi vapauden käsitettä” (2018, 61) vapauden käsitteen kahta eri muotoa, negatiivista ja positiivista vapautta. Jako sinänsä voidaan löytää jo esimerkiksi Kantin filosofiasta, mutta Berlin teki sen tunnetuksi omalla tarkastelullaan (Carter 2019).

3.4.1 Negatiivinen vapaus

Berlinille negatiivinen vapaus tarkoittaa vapautta toimia muiden estämättä. Jos toiminta olisi henkilölle mahdollista, mutta joku estää sen, on henkilö epävapaa. Pakottamisesta taas voidaan puhua, jos muut rajaavat aluetta, jolla muuten toimiminen olisi mahdollista. Myös Berlin erottaa osan kykenemättömyyden muodoista pakottamisesta Hobbesin tapaan, sillä on eri asia, kykenenkö esimerkiksi lukemaan, kun taas siihen pakottaminen tapahtuu aina toisten toimesta. Toisaalta on hyvä huomata, että se mitä katson pakottamiseksi, riippuu yhteiskuntateoriasta, koska joissain tapauksissa myös kyvyttömyys voidaan katsoa pakottamiseksi. Näin on silloin, jos uskon, että yhteiskunnalliset olosuhteet eli se, miten muut ovat järjestäneet asiat, tekee minut kyvyttömäksi tekemään haluamaani. Mitä enemmän katson muiden estävän toimintaani joko suoraan tai epäsuorasti, sitä enemmän katson heidän rajoittavan vapauttani. Kääntäen olen siis sitä vapaampi, mitä vähemmän muut rajoittavat toimintaani. (Berlin 2018, 62–63.)

Hobbesin tavoin Berlin (2018, 63–64) katsoi, että ihmisten vapaudella on oltava rajat, jotta myös muut tärkeät päämäärät, kuten oikeudenmukaisuus, onnellisuus ja turvallisuus voivat toteutua, eli toivottava yhteiskunta on edes mahdollinen. Laeilla voidaan siis rajata ihmisten vapautta, mutta ihmisillä on oltava myös henkilökohtaisen vapauden alue, jota ei saa loukata, kuten Millin teoriassa. Henkilökohtaisen vapauden alue turvaa yksilölle mahdollisuuden kehittää itseään, jotta hän kykenee tavoittelemaan haluamiaan päämääriään. Näin ollen yksityiselämä tulee erottaa siitä, mihin julkinen valta voi hallita. Kaikki häiritsevät kuitenkin toisten elämää jossain määrin, joten toisten vapaus voidaan mahdollistaa vain toisten vapautta rajoittamalla.

Berlin kuitenkin huomauttaa, ettei henkilökohtainen vapaus ole ensisijainen tarve, vaan sitä ennen on turvattava ihmisten terveys ja koulutus, sillä ilman niitä vapautta ei voi käyttää.

Vasta mahdollisuus hyödyntää vapautta tekee siitä arvokasta. Kaikille kuuluu kuitenkin samanlainen vähimmäismäärä vapautta ja liberalistiseen näkemykseen kuuluu olennaisesti se, ettei toisten vapautta saa riistää, jotta oma vapaus lisääntyisi. Jos uhraan omaa vapauttani ja sillä tavalla saan kasvatettua muiden vapautta, vapaus absoluuttisesti lisääntyy. Samoin jos uhraan vapauttani, mutta muiden vapaus ei kasva, vapaus absoluuttisesti vähenee. Oikeudenmukaisuuden tai muun edistymisen voi Berlinin mukaan korvata omaa tappiotani, mutta se ei poista tosiseikkaa, että vapaus on vähentynyt. Henkilökohtainen ja esimerkiksi yhteiskunnallinen vapaus eivät Berlinille ole vaihdettavissa toisiinsa mutta siitä huolimatta toisten vapaudet on turvattava toisia rajoittamalla. Miten rajoittaminen siis tulisi tehdä? (Berlin 2018, 65–66.)

Eri filosofit ovat maininneet erilaisia asioita, jotka pitäisi kuulua henkilökohtaisen vapauden piiriin. Näitä ovat esimerkiksi oikeus omaisuuteen, sananvapaus ja muut sen tyyppiset oikeudet. Vaikka määritellyt oikeudet poikkeavat hieman filosofista toiseen, yhteistä kaikille on se, että vapauden vähimmäismäärä on sellainen, ettei ihmisluontoa tai olemusta loukata. Se, miten tämä määritellään, riippuu teoriasta. Pakottaminen on sallittua vain, jottei kukaan riistä toiselta vapautta. Lain ja valtion tehtävä on vain valvoa, ettei kukaan yritä riistää toisilta vapautta. (Berlin 2018, 66–67.)

Milliä mukailleen Berlinille on tärkeää, että ihminen saa itse valita tavoiteltavat päämäärät, eivätkä muut voi pakottaa hänelle päämääriä, vaikka ne olisivatkin muiden mielestä hänen omaksi hyväkseen (Berlin 2018, 68). Berlin näkee Millin siis olevan paternalismia vastaan, vaikka vastakkaisia näkemyksiä on esitetty (ks. esim. Hamburger 1999). Millin tapa määritellä vapaus johtaa Berlinin (2018, 68–70) mielestä kuitenkin mahdollisuuteen, että valtiomuoto olisi jokin muu kuin demokratia, vaikkakin yleensä demokratia takaa turvan kansalaisten vapauksille. Negatiivisen vapauskäsitteksen puolustajat näkevät Berlinin mukaan, että positiivinen vapauskäsite horjuttaa tuota heikkoa suhdetta entisestään ja mahdollistaa jopa hirmuvallan.

3.4.2 Positiivinen vapaus

Kun negatiivinen vapaus on vapautta jostakin, positiivinen vapaus on vapautta johonkin ja tämä *johonkin* tarkoittaa vapautta omaan itseen ja omaan toimintaan. Positiivinen vapauden puolustaja tahtoo hallita itse itseään, toimia omien halujensa mukaan ja omista syistään, jotka eivät ole lähtöisin ulkopuolelta. Hän on siis vapaa, kun hän tiedostaa itsensä

ajattelevana, tahtovana ja toimivana yksilönä, joka kantaa vastuuta valitsemiensa päämäärien avulla tekemistään valinnoistaan. Negatiivinen ja positiivinen vapaus eivät sinänsä näytä loogisesti ristiriitaisilta, mutta niiden ajatuskulut päätyvät Berlinin mukaan täysin vastakkaisiksi. (Berlin 2018, 70–71.)

Positiivisen vapauskäsitteen kannattajat haluavat siis hallita itseään, mutta ongelmana ovat omat halut, jotka myös voivat ”orjuuttaa”. Tämä haluava, alhainen minä, on laitettava hallintaan korkeamman minän eli järkevä minän toimesta. Järkevä minä on siis todellinen minä, joka kykenee rationaalisesti tekemään päätöksiä ja näkemään, mikä on minulle parhaaksi ja tavoiteltavaa. Todellisen minän tahto on lopulta myös alhaisemman minän tahto, se ei vaan kykene toteuttamaan sitä ilman pakottamista. Samalla tavalla myös esimerkiksi yhteiskunta tai muu vastaava taho voidaan ymmärtää todellisena minänä, joka hallitsee jäseniään ja pakottaa heidät toimimaan todellisen minän haluamalla tavalla. Berlin myöntää, ettei aina voida vetää analogiaa yksilöiden ja yhteisöiden toiminnan välille, mutta tässä tapauksessa hänen mielestään näin voidaan tehdä, koska on tunnistettavaa, että välillä toisia joutuu pakottamaan heidän omaksi parhaakseen tai ainakin on olemassa tilanteita, joissa tämä olisi mahdollista. Päämäärät, joihin tällöin pakotetaan, ovat sellaisia, joihin ihmiset itsekin pyrkisivät, jos heillä olisi esimerkiksi enemmän tietoa tai ymmärrystä. Pakottaminen ei silloin tapahdu pakottajan hyväksi vaan pakotettavan hyväksi. (Berlin 2018, 71–72.)

Väitteessä, että tietää toisten puolesta heidän todellisen minänsä halut ja tarpeet tai jopa heidän elämäntarkoituksensa, piilee kuitenkin vaara persoonallisuuden jakamiseen ”oikeaan” minään ja empiiriseen minään. Pakottaja voi jopa sortaa pakotettaviaan heidän todellisen minänsä nimissä, koska hän kieltää tällöin pakotettavilla olevan pääsyä tietämään todellisen minänsä tahtoa. Berlin kuitenkin erottaa pakottamisen ongelmalliseksi silloin, kun pakotettava ei itse edes tavoittele pakottajan hyvänä pitämää päämäärää. Jos taas tavoittelen jotakin ja pakottamisesta on minulle etua, minua ei oikeastaan edes pakoteta vaan toimin (joko tietäen tai tietämättäni) omasta halustani ja olen siten myös vapaa. Berlin myöntää, että myös negatiivisessa vapauskäsitteessä on mahdollisuus persoonallisuuden jakamiseen, mutta positiiviseen näkemykseen sisältyvä tarve itsensä hallitsemisen päätyy siihen helpommin. Vapauskäsitteys muokkaantuisi näin ollen aina sen mukaan, kuinka persoona määritellään, minkä Berlin näki toteutuneena ongelmana maailmasotien aikana. (Berlin 2018, 73–74.) On huomattava, että Berlin pyrkii kuvaamaan kaksi vapauden käsitettä vastakkaisina toisilleen, mutta samalla negatiivisen vapauden

tehtävä on turvata positiivinen vapaus kykyjen kehittämiseen, jotta itse valittujen tavoitteiden tavoittelu on ylipäättään mahdollista. Tämä kuvaakin hyvin vapauskäsitysten kahtiajaon ongelmaa. Näyttäisi siis siltä, että vapauden negatiivinen käsitys ei yksistään riitä kertomaan, mitä vapaus oikeastaan on.

3.5 Gerald C. MacCallum Jr. ja vapaus triadisena suhteena

Gerald C. MacCallum Jr. (1967, 312–314) halusi päästä eroon keskustelusta negatiivisesta ja positiivisesta vapaudesta, sillä hänen mielestään poliittisessa filosofiassa on tärkeämpiäkin kysymyksiä, kuin mihin jaottelu on johtanut. Hän argumentoi, että erottelu negatiiviseen ja positiiviseen vapauteen johtuu hämmennyksestä koskien vapauden käsitystä ja siitä, minkä ehtojen alla vapauden käsite on ymmärrettävä. MacCallum ratkaisikin kysymyksen vapauden luonteesta argumentoimalla, että vapaus on ymmärrettävä aina samana triadisena suhteena, jossa eri osat riitelevät keskenään.

MacCallumin (1967, 314–315) määrittelyn mukaan vapaus on vapautta rajoituksista, väliintulosta tai esteestä, jotta voi tehdä tai jättää tekemättä jotakin tai tulla joksikin tai jättää tulematta. Vapaus on siis jonkun (x) vapautta jostakin (y) tehdäkseen tai tullakseen joksikin (z). X voi tarkoittaa mitä tahansa toimijaa, y mitä tahansa estävää tai estettä ja z toimintaa tai olotilaa. MacCallumin vapauskäsitys koskee vain toimijoiden vapaudesta puhumista, mikä rajaa osan vapausilmaisuihin määrittelyn ulkopuolelle. Toimijalla ei kuitenkaan välttämättä tarvitse viitata ihmiseen vaan on mahdollista puhua esimerkiksi vapaasta tahdosta.

MacCallumin mukaan negatiivisesta ja positiivisesta vapaudesta puhuminen ei aidosti kuvaa kahta erilaista vapauden muotoa vaan tapauskohtaisesti vain painottaa jompaakumpaa puolta vapaudesta. Myös triadisen suhteen kaikki osapuolet ovat yhtä tärkeitä puhuttaessa vapaudesta, eikä jonkin osapuolen painottaminen kerro vapaudesta mitään erityistä. Vasta kun ymmärretään, että vapaus on aina yhtä aikaa vapautta jostakin ja vapautta johonkin, voidaan ymmärtää paremmin, mistä kiistoissa on kyse. (MacCallum 1967, 318–319.)

Erot vastauksissa kysymykseen, milloin henkilö on vapaa, johtuvat siitä, miten määritellään muuttujien joukot. Keistä oikeastaan puhutaan, kun puhutaan jonkun vapaudesta, mitä ovat esteet tai rajoitteet, ja mitä ovat ne asiantilat, mitä joku on vapaa

olemaan tai millaiseksi hän on vapaa tulemaan? Positiivisen ja negatiivisen vapauden kannattajat näyttävät MacCallumin mielestä sisällyttävän joukkoihin eri asioita, minkä vuoksi olisi tärkeämpi tarkentaa joukkojen määritelmiä. Joukkojen eroja ei ole ymmärretty, ja on harhauduttu ajattelemaan, että vapaus täytyy ymmärtää eri tavoin. Hänen mielestään tulisi kuitenkin ajatella, että molemmat ajattelevat lähtökohtaisesti vapaudesta samalla tavalla, vain joukkojen sisältö vaihtelee. (MacCallum 1967, 319–327.)

Kysymys siitä, milloin joku on vapaa, olettaa että henkilö joko on tai ei ole vapaa. Tällainen ajattelu yksinkertainen ajattelu johtaisi oikeastaan kuitenkin tilanteeseen, jossa vapaa voisi olla vain, jos ei olisi olemassa rajoitteita, joista ei voisi olla vapaa, eikä olisi myöskään mitään, mitä edes voisi tehdä. Triadinen lause puolestaan auttaa määrittelemään, missä mielessä henkilö on vapaa. Henkilö x voi olla esimerkiksi vapaa laillisessa mielessä tekemään asian y mutta taloudellisesti taas ei vapaa tekemään asiaa y . Lause x on vapaa tekemään y ei siis kerro vielä koko totuutta. (MacCallum 1967, 328–329.)

Yksinkertainen oletus henkilöstä joko vapaana tai ei vapaana on ongelmallinen myös siksi, että negatiivisen vapauden puolustajien mukaan vapaus on aina vapautta rajoituksesta, jolloin positiivisen vapauden puolustajat eivät puhuisi lainkaan vapaudesta tilanteessa, jossa he argumentoivat, että rajoitusten avulla joku voidaan tehdä vapaaksi. Tilanne on kuitenkin käytännössä täysin mahdollinen, koska voimme kuvitella, että henkilö x :ää rajoitetaan keinoilla a tekemästä b , jolloin hän on vapaa tekemään c , koska rajoite d on poistunut. Esimerkiksi tilanne, jossa kävelijä saa ylittää kadun vain suojatien kohdalta, rajoittaa kävelijää mutta toisaalta, jos autojen on tällöin aina väistettävä häntä, hän on siinä suhteessa vapaa. Tulkinta vapaaksi tekemisestä rajoittamalla on siis mahdollinen, mutta jos joku argumentoi, että henkilö voi olla aina vain vapaa tai ei vapaa, on tulkittava tilannetta toisella tavalla. (MacCallum 1967, 330.) Ajatukseen vapaaksi tekemisestä rajoittamalla perustuvat monet lait, joiden avulla rajoitetaan mutta samalla mahdollistetaan jokin toinen asia. Monesti näitä lakeja tai tällaista ajattelua rajoituksien avulla vapaaksi tekemisestä pidetään paternalistisina.

Toisen tulkinnan mukaan on mahdollista puhua, että x :ää ei edes rajoiteta edellä kuvatussa tilanteessa, vaan oikeastaan häntä autetaan tekemään se, mitä hän oikeasti haluaa tehdä. Jos ei kuitenkaan olisi olemassa mitään rajoitetta, olisi mielettöntä puhua rajoittamalla vapaaksi tekemisestä. Tällöin voidaan argumentoida, että teko, joka estetään, on niin merkityksetön, että myös rajoite on merkityksetön, ettei niitä kannata laskea.

Vaihtoehtoisesti tekoa voidaan pitää sellaisena, ettei sitä kukaan edes haluaisi tehdä, joten rajoitusta tehdä se ei oikeastaan voida pitää rajoituksena. (MacCallum 1967, 331–332.)

Toinen tulkinta johtaa MacCallumin (1967, 333) mukaan monenlaisiin ongelmiin, joita voi analysoida kysymällä apukysymyksiä kuten, mikä on laskettava vapauteen puuttumiseksi, mitkä ovat perustelut vapauteen puuttumiselle, mitkä teot ovat sellaisia, joista voidaan sanoa, että joku on vapaa tai ei vapaa tekemään, ja mitä tekoja ihmiset voidaan jättää tekemään vapaasti. Hän myöntää, että kysymykset liittyvät tavalla tai toisella toisiinsa eikä keskustelu siis välttämättä ”siistiydy”, mutta vain kysymyksiä analysoimalla, voidaan vapauskeskusteluista löytää se, mistä oikeastaan keskustellaan.

MacCallum (1967, 333) siis väittää, että vapaudesta voidaan keskustella vasta, kun triadisen lauseen kaikki tekijät on joko täsmennetty tai vähintäänkin ymmärretty. Yhteinen tapa ymmärtää vapaus mahdollistaisi erilaisten ja eri taustaisten keskustelijoiden ottaa osaa samaan keskusteluun ja unohtaa kiistaan erilaisista vapauskäsitteistä ja niiden paremmuudesta.

3.6 Martha Nussbaum ja toimintavalmiuksien teoria

Nussbaumin käsitys vapaudesta eroaa muotoilultaan edellisistä filosofeista. Hänen ajattelunsa pohjautuu toimintavalmiuksien teoriaan, jota hän on itse ollut kehittämässä.

Toimintavalmiuksien teoria on kiinnostunut siitä, mitä ihmiset voivat olla, tai millaisiksi he voivat tulla. Teoria on kiinnostunut vapaudesta ja valinnasta ja sen mukaan yhteiskuntien tulisi edistää ihmisten mahdollisuuksia tai substantiaalisia vapauksia. On kuitenkin ihmisten vapaasti valittavassa, haluavatko he näitä vapauksiaan käyttää.

Toimintavalmiudet ovat eräänlaisia vapauksia, joiden avulla voidaan saavuttaa erilaisia toimintojen yhdistelmiä. Toimintavalmiudet eivät ole vain yksilön sisäisiä kykyjä, vaan ne muodostuvat yhdessä ympäristön kanssa. (Nussbaum 2011, 18–20.)

Nussbaumin mukaan (2011, 25–26) vapautta voidaan edistää edistämällä toimintavalmiuksia. Ihmisiä ei kuitenkaan pidä saada toimimaan jollain tietyllä tavalla. On mahdollista argumentoida, että hallitusten tulisi aktiivisesti saada ihmiset toimimaan jollain tavalla, kuten elämään terveellisesti. Toimintavalmiuksen teorian mukaan kuitenkin jokaisen omaa vapautta valita on kunnioitettava, joten on sopivaa edistää kyllä terveyteen liittyviä toimintavalmiuksia, muttei niihin liittyen pakottaa häntä elämään valtion

päättämien hyvien asioiden mukaisesti. Ainoa asia, josta Nussbaumin mukaan valtion tulee varauksetta huolehtia, on se, ettei ketään saa antaa kohdella epäinhimillisesti tai ihmisarvon vastaisesti. On silti olemassa vähemmän tärkeitä vapauksia, joiden kohdalla on harkittava niiden rajoittamista yksilön oman parhaan vuoksi.

On hankalampi kysymys, missä määrin valtio saa puuttua toimintavalmiuksia tuhoaviin toimintoihin. Lasten toimintavalmiuksien tuhoaminen on luonnollisesti väärin, mutta aikuisia koskevilla asioilla joudutaan yleensä tekemään kompromisseja ja etenemään poliittisen keskustelun kautta. Vain niissä erittäin harvoissa tapauksissa, kun vaihtoehdon poistaminen loukkaa vapautta siten, ettei elämä ole enää ihmisarvon mukaista, valtion on puututtava toimintaan. (Nussbaum 2011, 26–27.) Esimerkiksi harrastuksen järjestäjän vaatimus suojarusteiden pakollisesta käyttämisestä harrastuksessa ei ole sellainen vapauden loukkaus, johon valtiota voitaisiin vaatia puuttumaan.

Nussbaumin versio toimintavalmiuksien teoriasta pyrkii nimenomaan suojelemaan vapauksia, jotka ovat tärkeitä ihmisarvon toteutumiseksi. Muunlaiset vapaudet hän jättää poliittisen prosessin huolehdittaviksi. Jotta ihmiset voisivat kukoistaa ja heidän elämänsä olisi ihmisarvon mukaista, heillä tulisi olla Nussbaumin mukaan seuraavat toimintavalmiudet: 1) elämä eli mahdollisuus ihmisarvoiseen ja normaalimittaiseen elämään, 2) fyysinen terveys, joka terveyden lisäksi sisältää oikeuden ravitsemukseen ja suojaan, 3) fyysinen koskemattomuus, joka sisältää suojan väkivaltaa vastaan ja oikeuden liikkua paikasta toiseen ja seksuaalisuuteen, 4) aistit, mielikuvitus ja ajattelu, joka sisältää mahdollisuudet käyttää näitä vapaasti ja koulutuksen, joka mahdollistaa sen, 5) tunteet eli mahdollisuus kiintymykseen ja huolenpitoon, 6) käytännöllinen järki eli kyky muodostaa käsityksiä hyvästä ja pohtia omaa elämää, 7) yhteys toisiin ihmisiin, eli mahdollisuus elää yhteydessä toisiin ja sosiaaliset perusteet itsekunnioitukseen ja nöyryyttämättömyyteen, 8) muut lajit, eli mahdollisuus elää suhteessa muihin eläimiin ja luontoon, 9) leikki ja 10) kontrolli omasta ympäristöstä eli mahdollisuus elää poliittisesti ja mahdollisuus omaisuuteen. Nämä toimintavalmiudet ovat hyvin erilaisia, jolloin ne takaavat erilaisia vapauksia. Ne eivät ole vaihdettavissa toisiinsa eli valtio ei voi poistaa yhtä vapautta ja tarjota tilalle enemmän jotakin toista, vaan kaikkien näiden vapauksien on oltava tietyn tason yläpuolella. (Nussbaum 2011, 33–36.)

Nussbaumille negatiivisen vapauden idea on ristiriitainen. Hänen mielestään kaikki vapaudet ovat positiivisia vapauksia, eli toisin sanoen vapauksia tulla joksikin. Samaan

aikaan kaikki vapaudet myös vaativat joitakin rajoituksia toisille. Jotta kaikkien oikeudet ja vapaudet voivat toteutua, valtiot eivät voi vain seurata sivusta, vaan niiden on aktiivisesti edistettävä niitä. (Nussbaum 2011, 65–66.) Sisällöllisesti Nussbaumin ajattelu on aiemmin käsiteltyjen filosofien kanssa yhtenäinen, vaikka hän määritteleeekin vapauskäsitteensä eritavalla.

Nussbaumin (2011, 66–67) mukaan negatiivisen vapauden idea ja poliittisen liberalismien tapa erottaa yksityinen ja julkinen, on johtanut ajatteluun siitä, että on olemassa alue yksilönvapauden alue, johon valtio ei missään nimessä voi puuttua. Yleensä tämä alue on tarkoittanut kotia. Näin ollen kotona tapahtuviin asioihin kuten naisten hyväksikäyttöön tai heihin kohdistuvaan väkivaltaan on oltu haluttomia puuttumaan. Toimintavalmiuksien teoriassa tällaista erityistä aluetta ei ole, vaan toisten perusoikeuksien rikkominen on aina väärin.

Nussbaumin versio toimintavalmiuksien teoriasta ei pidä vapauden yleistä ideaa tavoiteltavana, sillä vapauden edistäminen ei vaikuta olevan kovin johdonmukainen projekti, koska jotain toista vapautta on aina kuitenkin rajoitettava. Vapauden idea sisältää jo itsessäänkin rajoitteen, sillä ihminen ei ole vapaa tekemään tekoa, ellei toisia estettä puuttumasta hänen toimintaansa. Lisäksi vapauksia on erilaisia; toiset niistä ovat poliittisesti tärkeitä, kun taas toiset eivät, toiset taas ovat tärkeitä oikeudenmukaisuudelle ja toiset eivät ja jotkut vapaudet voivat olla yksinkertaisesti huonoja. (Nussbaum 2011, 71–73.)

Jos siis valtio pyrkii kohti oikeudenmukaista politiikkaa, niiden on arvioitava, mitkä vapaudet ovat tärkeitä ja suojeltavia ja mitkä taas huonoja ja päättää sitten vapauden rajoituksista. Osa vapauksista on velvollisuuksia kansalaisia kohtaan oikeudenmukaisuuden vuoksi ja niiden kaventaminen tarkoittaa poliittisen systeemin epäonnistumista eikä tällainen kulu kuulu kansalaiselle. Jonkin ei niin tärkeän vapauden rikkominen voi olla myös jonkin mielestä kulu mutta ei samalla tavalla. (Nussbaum 2011, 73–74.)

3.7 Vapaus ja joukkoruokailun kasvisruokapäivä

Berlinin määritelmän mukaisesti Hobbesille vapaus oli negatiivista vapautta esteistä, jotta ihminen voi tehdä, mitä haluaa, jos hänellä on siihen kyky. Voidaanko kasvisruokapäivästä sitten puhua esteenä, joka rajoittaa vapautta? Tällöin pitäisi määritellä, mitä haluaisin oikeastaan tehdä, jonka suhteen kasvisruokapäivä voisi olla este. Jos haluamani asia on syödä, mitä haluan, kasvisruokapäivä voi mahdollisesti rajoittaa vapauttani, mutta samalla niin tekee koko joukkoruokailun konsepti, sillä en ole kovinkaan vapaa päättämään, mitä haluan syödä, vaan joku tekee päätöksen tarjottavasta ruoasta puolestani. Jos taas haluaisin syödä sekasyöjäruokavalioni mukaisesti, ei kasvisruoka ole ruokavalioni suhteen este. Ruokailun suhteen taas olen yleensä joukkoruokailussa vapaa, sillä kukaan tuskin tulee estämään ruokailuani. Toisaalta on kuitenkin olemassa päätös viikoittaisesta kasvisruokapäivästä, ja päätösten voidaan sanoa olevan esteitä ja siten rajoittavan vapautta. Nähdäkseni rajoitus kuitenkin koskee tässä tapauksessa joukkoruokailun ruoan tekijää eikä ruokailijaa. Ruoan valmistajalla on nimittäin nyt este valmistaa mitä tahansa haluamaansa ruokaa, joita hänellä on kyky valmistaa. Toki ruoan valmistajalla on aina ilman kasvisruokapäivääkin muitakin rajoitteita, jotka ohjaavat ruokalistan suunnittelussa.

Hobbesin (2018, 16) mukaan ihmisillä on oikeus valita oma ateriansa. Millin käsityksessä puolestaan ihminen on täysin vapaa itseään koskevissa toimissa, ja on hyvin luontevaa argumentoida, että ruokailu kuuluu asioihin, jotka ovat tällä alueella. Oikeuden valita oma ateriansa voidaan katsoa viittaavan joko siihen, että ihmisen on mahdollista joko syödä tai jättää syömättä tai käyttää ruoakseen haluamiensa ruokatarpeita, mikä voitaisiin tiivistää tarkoittamaan oikeutta valita oma ruokavalionsa. Voidaan katsoa, että jokaisella on tällainen oikeus, sillä tuskin kukaan voi koskaan valvoa, etteivätkö ihmiset söisi haluamiaan asioita.

Oikeus valita ateriansa ei välttämättä tarkoita, että aterian voisi valita kaikista mahdollisista vaihtoehdoista tai että sen tulisi sisältää tai olla sisältämättä tiettyjä ainesosia. Esimerkiksi tuotteiden saatavuus ja siihen vaikuttaminen voivat jonkin haitata tätä oikeutta. Silloin voidaan argumentoida, että oikeus koskee vain saatavilla olevia mahdollisuuksia. Kasvisruokapäivä ei rikkone tätä oikeutta, sillä jokaisella on mahdollisuus itse määritellä oma ruokavalionsa, vaikka tarjolla olisi pelkkää kasvisruokaa. Lisäksi on otettava huomioon, että sekasyöjällä kasvisruoka on osa ruokavaliota, joten ei ole ristiriitaa sen välillä, miten määrittelen ruokavalioni ja onko muuta tarjolla kuin kasvisruokaa.

Joukkoruokailu puolestaan voi rikkoa tätä oikeutta, jos se epäonnistuu tarjoamaan ruokavalion mukaista ruokaa. On kuitenkin huomioitava, että joukkoruokailun mahdollisuudet ovat käytännössä rajoitetut, ja siksi on vedettävä rajat, minkä ruokavalioiden mukaan vaihtoehtoja voidaan tarjota. Siinä mielessä joukkoruokailu tilanteena ei kuulu vain yksilöä koskevaan toimintaan vaan se vaikuttaa moniin ihmisiin. Rajojen veto on luontevinta tehdä tietoon pohjautuen ja ottaa mukaan vain ne ruokavaliot, jotka ovat ravitsemussuosittelun mukaisia.

Rajoittaisiko kasvisruokapäivä sitten positiivisen vapauskäsitteen mukaan ruokailijaa? Ihminen on käsityksen mukaan vapaa, kun on sisäisesti vapaa ja toimii valitsemiensa päämäärien mukaan. Kasvisruokapäivä ei vaikuta ihmisen sisäiseen kokemukseen itsestään vapaana toimijana, ja joukkoruokailun valintatilanteissa ihminen on vapaa toimimaan halujensa mukaan, mutta joukkoruokailu kaventaa jo itsessään vaihtoehtoja, joissa toimitaan halun mukaisesti. Ihminen on myös vapaa valitsemaan tarjolla olevista vaihtoehdoista puhtaasti omista syistään. Mutta ehkäpä ne, jotka pitävät kasvisruokapäivää vapautta rajoittavana, ajattelevat, että ulkoinen syy, eli päätös kasvisruokapäivästä, pakottaa heidät toimimaan tietyllä tavalla. Tavallaan tämä on totta, sillä ulkoinen syy vaikuttaa tarjolla oleviin vaihtoehtoihin. Siitä huolimatta tämä tai muut ulkoiset syyt eivät vielä pakota toimimaan eli esimerkiksi syömään tiettyä ruokaa. On muistettava, että ulkoiset syyt vaikuttavat joukkoruokailun tarjolla oleviin vaihtoehtoihin aina, vaikkei syy olisikaan juuri kasvisruokapäivä. Lisäksi väite on outo, kun muistamme, että kasvisruoka sisältyy sekaruokavalioon. En voi muinakaan joukkoruokailupäivinä valita, millaista ruokaa haluaisin syödä, miksi näin siis olisi jonakin tiettyinä päivinä?

Locken teoriassa ihmisen vapaus liittyy teon vapauteen. Teko taas on vapaa, jos minulla on voimaa tehdä se ja teen niin oman mieleni ohjaamana. Jos taas toiminta ei tapahdu oman mieleni ohjaamana, en ole vapaa. Lisäksi tekojen vapaus on ymmärrettävä siten, että minulla on vapaus tai voima tehdä tai jättää tekemättä teko, ei niin että vaihtoehtona tekemiselle olisi mikä tahansa vastakkainen teko.

Joukkoruokailutilanteessa voin siis olla vapaa, jos voin oman mieleni ohjaamana joko ottaa ruokaa tai jättää ottamatta. Kysymys siitä, olenko vapaa, jos tarjolla on vain kasvisruokaa eikä liharuokavaihtoehtoa, on kysymyksenä outo, kun teon vapaus liittyy vain tarjolla oleviin vaihtoehtoihin. Olen siis vapaa, jos voin oman tahtoni mukaisesti joko ottaa ruokaa

tai jättää sen ottamatta, ei niin, että olen vapaa, jos voin ottaa kasvisruokaa tai sen vastakkaista vaihtoehtoa eli liharuokaa.

Miten kasvisruokapäivä vapauden rajoituksena sitten istuisi triadiseen lauseeseen vapaudesta. Toimijan paikalle on helppoa sijoittaa ruokailija, mutta kaksi seuraavaa kohtaa ovat haastavampia. Jos lause menisi esimerkiksi ”ruokailija on vapaa kasvisruokapäivästä syömään sekaruokavalion mukaisesti”, lause olisi outo, sillä kasvisruoka sisältyy sekaruokavalioon. Entäpä lause ”ruokailija on vapaa ulkoisesta pakosta syömään ruokia, joita haluaa syödä.” Tämä lause on jo lauseena järkevä, mutta ottaen huomioon joukkoruokailun, jossa ei aina tarjolla ole ruokaa, jota yksilö haluaa syödä, ei sekään oikeastaan selvänä tilannetta, miksi erityisesti kasvisruokapäivä rajoittaisi vapautta. Lisäksi pitäisi määritellä, mitä ulkoinen pakko tässä tarkoittaa, koska todennäköisesti kukaan ei pakota ketään syömään ilman, että vähintäänkin kieltäytyminen olisi mahdollista.

Entäpä jos lause kuuluisikin ”joukkoruokailu ei ole ideologisista päätöksistä vapaa tarjoamaan ruokaa”. Myös tämä on lauseena järkevä, kunhan joukkoruokailulla viitataan kuitenkin johonkin joukkoruokailun sisällöistä ja tavoitteesta vastaavaan toimijaan. On mahdollista, että kasvisruokapäivä järjestettäisiin puhtaasti jonkin ideologian vuoksi, ja silloin se luonnollisesti herättäisi kysymyksiä toisten pakottamisesta toimimaan toisten uskomusjärjestelmän mukaisesti. Kasvisruokapäivän pitämislle voidaan kuitenkin löytää muita hyviä perusteluita, joten yksistään ideologiaan pakottamisesta ei liene kyse. Lisäksi voidaan argumentoida, että kouluruokailu itsessään pohjautuu ideologiaan ja silti pidämme sitä hyväksyttävänä. On siis hyvä muistaa, ettei ideologiaan pohjautuminen itsessään tee vielä mistään väärää tai ongelmallista.

Täytyy myös huomioida, että vaikka itse en kykene keksimään lausetta, josta voitaisiin päätellä edelleen, että juuri kasvisruokapäivä erityisesti loukkaa sekasyöjän vapautta, on mahdollista, että joku muu löytäisi sellaiset muuttajat.

Toimintavalmiuksien teoriassa oikeus fyysisen terveyteen sisältää myös oikeuden riittävään ravitsemukseen, jota joukkoruokailu osaltaan turvaa. Jotta jonkin asian voisi väittää rajoittavan vapautta siten, että teoria voisi ottaa siihen kantaa, tulisi sen loukata ihmisarvoista elämää. Oikeutta valita ruokavalionsa, tai sen mitä syö, voidaan pitää jollain tavalla tärkeänä oikeutena, ja sen puutteen aiheuttavan kuluja yksilölle, mutta vasta ravitsemuksen puutteen voidaan sanoa loukkaavaan ihmisarvoa. Myöskään

kasvisruokapäivä ei siis loukkaa yksilön elämää siten, että siitä olisi yksilölle perusoikeuksia rikkovia kohtuuttomia kuluja.

Toimintavalmiuksien teoria ei ole parhaimmillaan tämäntyypisissä vapauten liittyvissä kysymyksissä, joissa kenenkään vapautta ei rajoiteta niin, että ihmisen elämästä tulisi sen seurauksena ihmisarvotonta. Sen sijaan siitä on apua tarkasteltaessa kysymystä, voidaanko ihmisten vapauksia rajoittaa ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi, mitä käsittelen luvussa kuusi. Näyttäisi myös muiden tässä luvussa käsiteltyjen filosofien käsitysten pohjalta siltä, että kasvisruokapäivä ei loukkaa sekasyöjien vapautta.

4 AUTONOMINEN VALINTA JA VALINNANVAPAAUS

Autonomisella yksilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla on kyky itsemääräämisoikeuteen eli hän on kykenevä tekemään päätöksiä omasta puolestaan ja perustuen omaan harkintaansa (Christman 2020). Autonomiia pidetään nykyään tärkeänä arvona ja sen loukkaaminen tarkoittaisi, ettei joku pidä toista henkilöä kykenevänä päättämään itseä koskevista asioistaan ja siksi hänen puolestaan voisi esimerkiksi tehdä päätöksiä.

Autonomia ja vapaus ovat eri käsitteitä, vaikka ne voivatkin tulla hyvin lähelle toisiaan tulkinnasta riippuen. Vapaus viittaa kykyyn toimia yleisesti ilman ulkoisia tai sisäisiä rajoitteita, kun taas autonomialla tarkoitetaan yksilön itsenäisyyttä, jolla suunnataan toimintaa yksilön haluamaan suuntaan. Autonomialla voidaan tarkoittaa joko autonomista persoonuutta tai viitata autonomiiaan suhteessa persoonallisuuden piirteeseen, arvoon tai motiiviin. On siis mahdollista olla yleisessä mielessä autonominen henkilö, mutta kykenemätön kontrolloimaan itseään jonkin toiminnan suhteen. (Christman 2020.)

4.1 Lasten autonomia ja vanhempien päättämä ruokavalio

Varusmiesten autonomisuutta henkilöinä ei ole tarvetta kyseenalaistaa mutta lapsien kohdalla asia ei ole aivan niin selkeä. Ihmisten autonomisuus kehittyy kasvun ja koulutuksen myötä, joten aivan pienet lapset eivät kykene autonomiseen päätöksen tekoon. Käytännössä lapset siis vaativat ohjausta, minkä vuoksi on hankalaa määritellä yleisesti, milloin lapsen tai lapsien autonomiia loukataan, sillä se riippuu tapauskohtaisesti.

Aineistossa nousi esille argumentti, ettei ole olemassa vegaanilapsia, on vain vegaaneiksi kasvatettuja lapsia. Toisin sanoen koetettiin argumentoida, että esimerkiksi vegaaniruokavalio rikkoisi lapsen autonomiia päättää oma ruokavalionsa. Argumentin taustaoletuksena on, että sekaruokaa syövien lapsien ruokavaliota ei rajoiteta, joten sekaruokavalion pidetään lapsen autonomiia kunnioittavampana. Joissakin perheissä lapset saattavat osallistua tai vaikuttaa paljonkin perheen ruokailuun, mutta lasten ruokavalio on kuitenkin aina aikuisten viime kädessä päättämä, niin kauan kunnes lapsen autonomia kasvaa riittävälle tasolle. Näin ollen kaikki ruokavaliot tai ylipäätään se, mitä lapsi kotona syö, on yhtä lailla aikuisen päättämää. Vanhempien perustelut ruokavaliolle vain vaihtelevat. Vegaanivanhempesi saattaa perustella lapsen ruokavalion niin, että siten koitetaan vähintäänkin lieventää ilmastonmuutosta, kun taas sekasyöjävanhempesi voi

ehkäpä miettiä, että kannattaa opetella syömään mahdollisimman monenlaisia tai erityyppisiä ruokia, jotta kykenee tarvittaessa syömään vaikkapa hyönteisiä, jos muuta ei ole enää tarjolla.

Tässä luvussa oletan jatkossa, että valintoja suorittava henkilö on autonominen, ellei toisin mainita.

4.2 Autonomiset valinnat ja halut

Christmanin (2020) mukaan autonomian ehdot sisältävät usein kyvyn reflektoida ja samaistua autenttisiin haluihin ja arvoihin. Yleisenä käsityksenä filosofiassa autonomia vaatii toisen asteen samaistumista ensimmäisen asteen haluihin. Ensimmäisen asteen haluilla tarkoitetaan jonkin asian haluamista ja toisen asteen haluilla jonkin asian haluamisen haluamista. Esimerkiksi siis halu juoda kahvia on ensimmäisen asteen halu ja toisen asteen halu olisi puolestaan halu haluta juoda kahvia. Jotta haluni olisi autonominen minun tulisi myös aidosti haluta juoda kahvia.

Käytännössä on hankalaa tietää, vaikuttaako toisen asteen haluuni juoda kahvia kuitenkin esimerkiksi lievä riippuvuus tai opittu tapa. Samoin haluuni syödä tietyn tyyppistä ruokaa, tiettyjä ainesosia tai vältellä niitä voi vaikuttaa aina piilevästi monikin asia, kuten esimerkiksi mainonta, kaverit ja totutut ja opitut tavat. Ruokakaupassa valintatilanteeseen voi käytännössä vaikuttaa esimerkiksi hinta. Näkisin kuitenkin, että nämä ovat jokaisen yksilön itse ratkaistavia asioita. Filosofian kannalta massoja tarkasteltaessa on yksinkertaisinta olettaa, että suurin osa yksilöistä kykenee olemaan autonomiaa ja refleктоimaan valintojaan, vaikka he eivät käytännössä näin tekisikään. Tarkasteluni kannalta ei ole kovin olennaista tietää, onko sekasyöjän halu syödä liharuokaa loppujen lopuksi autenttinen, vaan tarkastelen ennemminkin sitä, rikkooko valintavaihtoehdon puuttuminen yksilön mahdollisuutta tehdä autonomiaa päätöksiä. Valinnan vaihtoehtojen määrä ei sinänsä voi vaikuttaa itse halun autonomisuuteen, vaan siihen voidaan vaikuttaa esimerkiksi painostamalla joko haluamaan tai luopumaan jostakin halusta.

Jotta ihmisen voidaan ylipäättään sanoa olevan kykenevä tekemään autonomiaa valintoja, on hänen täytettävä kolme ehtoa. Ensinnäkin hänen on oltava psyykkisesti ja fyysisesti kykenevä päättämään omasta puolestaan ja tekemään autonomiaa valintoja. Toiseksi ihmisellä täytyy olla autenttisia haluja ja uskomuksia eli niitä ei ole omaksuttu jonkun

pakottamana. Kolmanneksi ihmisen on oltava kykenevä tekemään valintoja halujensa ja toiveidensa pohjalta eli hän pystyy toimimaan arjessaan uskomustensa mukaan. (Siipi & Uusitalo 2011, 150-151.)

4.3 Autonomiset valinnat ja joukkoruokailu

Siiven ja Uusitalon mukaan (2011, 151) kolmas ehto ja sen tulkinta ovat keskeisiä, kun mietitään autonomiaa ja ruokavaihtoehtojen saatavuutta. Voiko vastentahtoinen kuluttaja, tai tässä tapauksessa ruokailija, tehdä päätöksiä halujensa ja toiveidensa mukaisesti, jos vaihtoehtoja on vain yksi? Pohjautuvatko hänen päätöksensä siinä tilanteessa hänen uskomuksiinsa ja haluihinsa?

Siiven ja Uusitalon (2011, 150) mukaan autonomiassa ja valinnanmahdollisuudessa on kyse aste-eroista eikä joko- tai kysymyksestä. Autonomian voisi ajatella olevan jana, jonka toisessa päässä on ihminen, joka voi täysin autonomisesti, kenenkään puuttumatta, päättää mitä syö. Toisessa päässä puolestaan on ihminen, jolla ei ole minkäänlaisia mahdollisuuksia valita ruokaansa, vaan joku muu päättää täysin hänen puolestaan tai vaihtoisesti ruokaa ei ehkä ole ollenkaan, jolloin on mahdotonta tehdä minkäänlaista valintaa.

Jotta voidaan puhua valintojen tekemisestä, täytyy olla vähintäänkin kaksi vaihtoehtoa, joista voi valita. Vähimmäisvaatimuksena valitsijalla täytyy olla uskomus valinnanmahdollisuuksien olemassaoloon. Vaihtoehtojen puuttuessa ei voida puhua valintojen tekemisestä, ja tällöin valinta ei ole tietenkään myöskään autonomisesti tehty. Vaikka joukkoruokailuun osallistuvilla olisi vain yksi ruokavaihtoehto, heillä on aina toisena mahdollisuutena olla syömättä. Se, voidaanko valintaa silloin kuitenkaan kutsua autonomiseksi, riippuu siitä, miten kolmas ehto ymmärretään. (Siipi & Uusitalo 2011, 151.)

Siipi ja Uusitalo käsittelevät artikkelissaan (2011) kuluttajan autonomisuutta valintojen suhteen, kun kuluttajalle tarjolla on vain joko geenimanipuloitua tai geenimanipuloimattomia tuotteita, sillä on kuluttajien joukko, jonka uskomuksia ja haluja vastaan on käyttää jompaankumpaan ryhmään kuuluvia tuotteita. Tällaisia kuluttajia Siipi ja Uusitalo kutsuvat haluttomiksi kuluttajiksi. Haluttoman kuluttajan käsite on toki

joukkoruokailussa hieman ongelmallinen, mutta mukailen Siiven ja Uusitalon argumentteja sikäli, kun ne sopivat joukkoruokailuun ja kasvisruokapäivän tapaukseen.

Kasvisruokapäivän tapauksessa haluttomaan kuluttajaan vertautuu sekasyöjä, jonka autonomiaa lihavaihtoehdon puuttumisen argumentoidaan aineistossa loukkaavan. Voiko sekasyöjää kuitenkin täysin verrata haluttomaan kuluttajaan? Määritelmällisesti sekasyöjä kuitenkin syö sekä lihaa että kasviksia. Useimmiten vannoutuneimmat ”lihansyöjätkin” käytännössä syövät kasvisruokia tai lihattomia ruokia kuten esimerkiksi puuroja. Kuten kouluruokailun historiakatsauksessa nähtiin, lihan määrä on kasvanut vasta muutama vuosikymmen sitten. Nykyäänkin lasten lempikouluruokiin lukeutuvat esimerkiksi pinaattiletut (Helsingin Uutiset 2020). Myös kasvisruokailija voidaan nähdä haluttomana kuluttajana silloin, kun tarjolla on vain lihavaihtoehto ja sivuankin aihetta lyhyesti niiden argumenttien kohdalla, joissa on hyvä katsoa, miksi kasvissyöjän ja sekasyöjän tilanteet eroavat toisistaan.

Joukkoruokailuun osallistuvien valintojen autonomia on rajoitetumpi kuin ihmisen, joka voi itse käydä kaupassa ja ostaa juuri haluamaansa ruokaa. Toki on huomattava, että valintojen autonomia on rajoitetumpi varushenkilöillä kuin osalla koululaisista, koska osalla koululaisista on enemmän mahdollisuuksia ostaa ruokansa kaupasta.

Loukkaako vain yhden vaihtoehdon tarjoaminen sitten vastahakoisen kuluttajan valintojen autonomiaa? Tilanteeseen voidaan vastata kolmella eri tavalla. Ensimmäisen vastauksen mukaan tilanteessa, jossa on vain yksi ruokavaihtoehto, yksi vaihtoehto voi riittää täyttämään autonomian kolmannen ehdon, sillä kuluttajan autonomia ei edellytä, että hän voi valita vaihtoehdon, joka on mieluisin. Näin ollen riittäisi, että voi valita tarjolla olevista vaihtoehdoista sen, joka on yhtenevin uskomusten ja halujen kanssa. Mieluisimman vaihtoehdon puuttuessa uskomuksia ja haluja voi toteuttaa valitsemalla syömisen ja syömättä jättämisen välillä tai syömällä vain osia aterialta. (Siipi & Uusitalo 2011, 151–152.) Vaikka sekasyöjälle olisi aina mieluisinta valita lihavaihtoehto, ei tämän näkemyksen mukaan kasvisruokapäivä loukkaa hänen autonomiaansa, koska kasvisruoka todennäköisesti on jollain tavalla yhtenevä hänen uskomustensa ja halujensa kanssa. Vaikkei näin olisikaan, hänellä olisi silti myös mahdollisuus jättää syömättä joko koko ruoka tai osat siitä, jotka ovat uskomuksia ja haluja vastaan.

Toisessa vastausvaihtoehdossa vaihtoehdoiksi ei riitä vain yksi vaihtoehto ja siitä kieltäytyminen. Jotta kuluttaja on kykenevä muuntamaan halunsa ja uskomuksensa

valinnoiksi, hänellä on oltava vähintään yksi vaihtoehto, joka ei ole täysin hänen uskomuksiaan ja halujaan vastaan. Tarjolla olevan vaihtoehdon ei tarvitse ole kaikista paras tai toivotuin. (Siipi & Uusitalo 2011, 152.) Tämä tarkoittaisi siis sitä, että jos kasvisruoka on täysin ruokailijan toiveita ja uskomuksia vastaan, ja vaihtoehto on olla syömättä, ruokailijalla ei ole tämän toisen vastauksen mukaisesti edes aitoa valintatilannetta, eikä yhden vaihtoehdon tarjoaminen tällöin riitä täyttämään autonomian kolmatta ehtoa.

On mahdollista, että joukkoruokailussa tarjotaan mitä tahansa ruokaa, jota en halua syödä ollenkaan. Tällöin en toisen vastauksen mukaan voisi tehdä autonomista valintaa ja lisäksi jäisin tyhjin vatsoin. Joukkoruokailussa on kuitenkin täysin mahdotonta ottaa huomioon kaikkien inhokkiruokia. Joukkoruokailu siis itsessään saattaa loukata tämän näkemyksen mukaan autonomista valinnantekoani. Olisi kuitenkin outoa väittää, että kaikki kasvisruoka olisi sekasyöjän haluja ja uskomuksia vastaan, koska todellisuudessa hän todennäköisesti syö muutakin kuin lihaa. Lisäksi vaihtoehtona käytännössä on edelleen syödä vain osa ateriasta.

Kolmas vastaus edellyttää pohdintaa siitä, mikä on joukkoruokailun tarkoitus. Onko esimerkiksi kouluissa järkevää tarjota ateria, jonka oppilas joko syö tai ei syö tai siitä syödään vain osia ja loput menevät hävikkiin? Siiven ja Uusitalon (2011, 153–154) mukaan EU:n peruseriaatteisiin kuuluu kuluttajan autonomian kunnioitus. Onko joukkoruokailussa samanlainen ruokailijan autonomian kunnioittamisen vaatimus? Joukkoruokailun tarkoitus on, että sen piiriin kuuluvat syövät aterian, joten pitäisikö meidän silloin kunnioittaa myös autonomisesti valitun ruokavalion mukaisia ateriavalintoja. Tämä tarkoittaisi, että jokaiselle kuuluisi olla ruokavalion mukaista ruokaa joka kerran, mutta toisaalta yksittäisen ruoan ei välttämättä tarvitsisi olla mieluisin vaihtoehto.

Jos autonomisen valinnan tekemistä pidetään arvona joukkoruokailussa, Siiven ja Uusitalon (153–154) argumenttia voisi mukailla seuraavasti. Unohdetaan hetkeksi argumentin vuoksi, että tarjolla on aina muutakin kuin pelkkä pääruoka ja ruoka on sellaista, josta ei ole mahdollista syödä erillisiä komponentteja. Jos pidämme sekasyöjää haluttomana kuluttajana, jonka uskomuksia vastaan on syödä kasvisruokaa ja kasvisruokailija taas on haluton kuluttaja, jonka uskomuksia vastaan on syödä lihaa sisältävää ruokaa, tilanteessa, jossa tarjolla on vain ei-haluttu vaihtoehto tai syömättömyys,

ei autonominen valitseminen ole mahdollista. Jos syömättömyyttä ei pidetä edes aitona valintana, koska se ei ole joukkoruokailun järjestäjän kannalta toivottavaa, ei kyseessä ole edes valintatilanne, ellei tarjolla ole sekä liharuokaa että kasvisruokaa.

Käytännössä tilanne on kuitenkin edelleen pulmallinen. Sekasyöjät argumentoivat, että kasvisvaihtoehdon tarjoaminen ei ole vielä riittävä vaihtoehto vaan tarjolla pitäisi olla myös lihavaihtoehto. Sekasyöjät kuitenkin määritelmän mukaisesti syövät sekä lihaa että kasviksia. Näin ollen kasvisruoan ei lähtökohtaisesti pitäisi olla täysin sekasyöjän toiveita ja haluja vastaan, jolloin pelkkä ravitsevan aterian tarjolla oleminen pitäisi täyttää kolmas ehto. Jos asiaa ajatellaan toisinpäin eli tarjolla olisi vain liharuokaa tai vaihtoehtona olla syömättä, rikkoisiko tämä sekasyöjän autonomiaa. Todennäköisesti hyvin harva sekasyöjä vastaisi kyllä. Sekasyöjyys ei edellytä sitä, että jokaisella aterialla olisi pakko olla tiettyjä ainesosia, tai että aterialla ei saisi olla tiettyjä ainesosia. Tietty aterian ei ehkä täytä yksittäisen sekasyöjän haluja ja toiveita mutta emme voi sanoa, että kasvis- tai vegaaniruoka olisi sinänsä sekasyöjien valintojen autonomian rikkomista. Lisäksi käytännössä joukkoruokailussa on kuitenkin aina tarjolla muitakin komponentteja kuin pelkkä pääruoka, joten tulee harvoin vastaan tilannetta, jossa ruokailijalle ei olisi tarjolla mitään halujen ja uskomusten mukaista syötävää.

Siipi ja Uusitalo (2011, 152) päätyvät argumentissaan geenimanipuloidun ruoan tapauksessa toisen vastausvaihtoehdon mukaiseen vastaukseen eli kuluttajalle pitäisi olla tarjolla geenimanipuloitua ja -manipuloimatonta ruokaa, sillä pelkästään ruoan ostamatta jättäminen ei ole vaihtoehto, koska kaikille ei ole olemassa järkevää vaihtoehtoa ruoan ostamisen lisäksi (esimerkiksi kasvattaminen) vaan tällöin ostamatta jättäminen johtaa nälkäkuolemaan. Tällöin kuluttajan valinta ei olisi autonominen.

Mielestäni pelkästään kasvisruokavaihtoehdon tarjoaminen on kuitenkin erilainen tapaus verrattuna geenimuunneltuun ruokaan siitä syystä, että määritelmällisesti sekasyöjät syövät myös kasvisruokaa ja näin on myös käytännössä. Geenimanipuloituun ruokaan liittyy suuri joukko uskomuksia ja toisaalta monimutkaisia syitä (Siipi & Uusitalo 2011, 149), jonka vuoksi toisessa vastauksessa päädytään siihen, ettei vain yksi vaihtoehto ja kieltäytyminen kunnioita autonomiaa.

4.4 Autonomian kunnioittaminen ja ateriavaihtoehtojen saatavuus

Rikkooko tietyn tyyppisen ateriavaihtoehdon puuttuminen ruokailijan autonomiaa? Siipi ja Uusitalo huomauttavat, ettei vaihtoehtojen puute aina tarkoita sitä, että jonkun autonomiaa rikottaisiin. Esimerkiksi jonkin tietyn harrastuksen tai tuotteen puuttuminen tietyltä paikkakunnalta ei riko kenenkään autonomiaa, vaikka halukkaita harrastajia tai ostajia olisikin. (Siipi & Uusitalo 2011, 156.) Onko haluton ruokailija tässä kuitenkin erilainen tapaus?

Ruokavalio voi perustua joko syvempiin arvoihin tai sitten ei. Aikuisen vegaanin ruokavalio voi perustua joillekin syvemmille arvoille, mutta myös sekasyöjä on saattanut reflektoida ruokavaliotaan. Jos jossakin kahviossa ei juuri käy vegaaneita, ei runsaan vegaanisen tuotevalikoiman puuttumista voida pitää autonomiaa loukkaavana. Yleisesti ottaen Siiven ja Uusitalon (2011, 157) mukaan pelkkä halu kuluttaa tietyn tyyppisiä tuotteita arvojen perusteella ei vielä riitä oikeuttamaan vaatimusta tuotteiden saavilla olemisesta. Joukkoruokailussa tarkoitus on kuitenkin tarjota kaikille ruokailun piirissä oleville ravitseva ateria. Jos arvojen mukaista vaihtoehtoa ei ole tarjolla, voidaan katsoa, että joukkoruokailun tuottaja rikkoo ruokailijan autonomiaa. Jos ruokailun tuottaja siis tietää, että ruokailijoissa on vaikkapa vegaaneja, tulisi vaihtoehto autonomian kunnioittamisen kannalta tarjota. Sekasyöjän tilanne on kuitenkin hieman erilainen. Koska sekasyöjä määritelmällisesti syö kaikkea, hänelle sopiva vaihtoehto on mikä tahansa ateriavaihtoehto.

4.5 Autonomian kunnioittaminen prima facie – velvollisuutena

Prima facie -velvollisuudella tarkoitetaan velvollisuutta, joka on täytettävä, ellei jokin yhtä vahva tai vahvempi velvollisuus edellytä muuta. Prima facie -velvollisuus on siis hyvin tilannesidonnainen. Autonomian kunnioittamisen lisäksi muita velvollisuuksia voivat olla oikeudenmukaisuus, hyväntahtoisuus ja vahingon välttäminen. Myös yleiset periaatteet kuten elämänkunnioittaminen ja ihmisarvo voivat joissakin tilanteissa mennä autonomian kunnioittamisen velvollisuuden edelle. (Siipi & Uusitalo 2011, 158.)

Kahden erilaisen vaihtoehdon tarjoaminen tuottaa enemmän vaivaa kuin vain yhden vaihtoehdon. Ruoka on esimerkiksi tuotettava, valmistettava ja suunniteltava. Siipi ja Uusitalo (2011, 159) päätyvätkin artikkelissaan siihen, että sekä geenimuunnellun

vaihtoehdon että geenimuuntelemattoman vaihtoehdon tarjoaminen vain kuluttajan autonomian vuoksi muodostaa moraalisen ongelman, jos sen vuoksi edesautetaan ilmastonmuutosta, jonka seuraukset puolestaan rikkovat muita yleisiä periaatteita ja velvollisuuksia vastaan. On mieluummin tingittävä autonomian kunnioittamisen periaatteesta, jos muuten jouduttaisiin tinkimään liian paljon muista periaatteista.

Joukkoruokailussa tilanne on sikäli erilainen, että kahden erilaisen ruoan valmistamiseen ja suunnitteluun saattaa ehkä kulua enemmän vaivaa, mutta toisaalta todennäköisesti luonnonvaroja kulutetaan vähemmän ja saastutetaan vähemmän, jos liha- ja kasvisruokaa valmistetaan määrällisesti yhtä paljon kuin valmistettaisiin vain liharuokaa. Toisaalta jos ratkaisevaa olisi se, että kahden erilaisen ruoan valmistaminen tuottaa enemmän vaivaa, tulisi tarjolla olla vain yhtä vaihtoehtoa. Koska lihavaihtoehto on ilmastonmuutoksen kannalta huonompi vaihtoehto, on perusteita sille, että yhden vaihtoehdon päivät ovat nimenomaan kasvisruokapäiviä. Lisäksi koska kasvisruokapäivän ei pitäisi rikkoa sekasyöjän autonomiaa, mutta liharuokapäivän pitäminen rikkoisi kasvissyöjän autonomiaa, on olemassa parempia perusteita pitää kasvis- kuin liharuokapäiviä.

4.6 Valinnanvapauden kunnioittaminen ja joukkoruokailun kasvisruokapäivä

Joukkoruokailussa autonomisten valintojen kunnioittaminen voi käytännössä tarkoittaa sitä, että kunnioitetaan jokaisen valintaa syödä, syödä osittain tai jättää syömättä. Olisi mahdotonta vaatia, että valintojen autonomian kunnioittaminen tarkoittaisi jokaisen mieluisinta vaihtoehtoa tarjottavaksi. On myös mahdollista, että joukkoruokailussa loukataan valinnan autonomiaa, jos valintojen autonomisuus edellyttää, että ruoan täytyy olla joka kerran edes jollain tavalla halujen mukaista. Ruokavalion edellyttämää vaihtoehtoa taas on mahdollista vaatia jokaiselle kerralle, mutta on ymmärrettävä, ettei ruokavalio tällöin voi tarkoittaa jokaisen henkilökohtaisesti itselleen räätälöimää ruokavaliota, joka perustuu täysin omille haluille, vaan jotta tämä voidaan toteuttaa, on ruokavalioiden oltava yleisiä ruokavaliota tai niiden perusteena on oltava jokin sairaus. Ruokavalion mukainen ateriavaihtoehto ei myöskään takaa itselle mieluisinta tai edes mieluisaa vaihtoehtoa jokaiselle ruokailukerralle.

Aineistossa argumentoitiin sen puolesta, että kasvisruokailijoille on haluttu tarjota kasvisruoka vaihtoehto, kun taas sekasyöjiltä lihavaihtoehto halutaan poistaa. Jos tilannetta kuitenkin ajatellaan tarkemmin, niin huomataan, että molemmilla on edelleen yhtä monta vaihtoehtoa jäljellä. Jos tarjolla on pelkkää liharuokaa, sekasyöjällä on vaihtoehtoina joko olla syömättä tai syödä ateria. Kasvissyöjälle taas vaihtoehtona on joko olla syömättä tai syödä, vaikka se on täysin hänen halujensa ja toiveidensa vastaista. Tällöin kasvissyöjän ei olisi mahdollista tehdä autonomista valintaa, sillä kasvissyöjälle ei oikeastaan olisi yhtään vaihtoehtoa tarjolla, jos koko aterian syömistä pidetään toivottavana. Jos tarjolla on taas sekä liha- että kasvisvaihtoehto, sekasyöjälle vaihtoehtoina ovat molemmat ateriat sekä kieltäytyminen. Kasvissyöjälle tässä skenaariossa on tarjolla yksi ruokavaihtoehto ja siitä kieltäytyminen. Jos tarjolla onkin vain kasvisvaihtoehto, molemmille on yksi ateriovaihtoehto sekä kieltäytyminen. Tilanne on oikeastaan ainoa, jolloin vaihtoehtoja on molemmille tarjolla yhtä monta. Jos tarjolla olisi puolestaan kaksi eri kasvisruokaa, molemmilla olisi kaksi aitoa vaihtoehtoa tarjolla, jos syömättä jättämistä ei pidetä toivottavana vaihtoehtona.

5 PATERNALISMI

Kuten luvussa vapaudesta nähtiin, moni käsitellyistä filosofiista näki pakottamisen ongelmallisena tai jopa kiellettyinä myös silloin, kun on perusteita argumentoida, että pakottaminen koituu heidän omaksi hyväkseen. Keskusteluissa väitettiin, että kasvisruokapäiväpäättösten takana on ajatus siitä, että kasvisruokapäivät ovat jonkin tahon mukaan ruokailijoiden omaksi parhaaksi ja tällainen paternalismi loukkaa ruokailijoiden vapautta. Tässä luvussa käsittelen, voidaanko kasvisruokapäivää pitää paternalistisena tekona, ja onko paternalismi aina väärin.

Paternalismi on ihmisten pakottamista tai heidän ohjaamistaan tiettyyn suuntaan, jonka ajatellaan olevan heille paras tai edistää heidän hyvinvointiaan. Lisäksi ohjaaminen tai pakottaminen tapahtuu tavalla, jolla pakottamisen kohteet eivät itse haluaisi heihin vaikuttettavan. Paternalismi voidaan käsittää tai rajata eri tavoin, mutta yhteistä kaikille määrittelyille on se, että tekoon liittyy aina teon kohteen vapauden tai autonomian jonkinlainen rajoittaminen. (Dworkin, 2020.)

Gerald Dworkin (2020) ehdottaa seuraavaa kolmea ehtoa analysoimaan, toimiiko X paternalistisesti Y:tä kohtaan tekemällä Z: 1) Z loukkaa Y:n autonomiaa tai vapautta. 2) X tekee niin ilman Y:n suostumusta. 3) X tekee niin vain, koska X uskoo, että Z edistää Y:n hyvinvointia tai jollain tavalla edistää Y:n intressejä, arvoja tai hyvää.

Ensimmäiseen ehtoon kuuluvat seuraavat selkeät tapaukset, kuten uhkaaminen, valehtelu ja tiedon salaaminen. Toisaalta se sisältää joukon tapauksia, jotka vaikuttavat paternalistisilta, mutta eivät siitä huolimatta loukkaa kenenkään vapautta tai autonomiaa. Esimerkiksi rahan antaminen omille lapsille sen mukaan, kuinka vastuullisia rahankäyttäjiä he ovat, ei loukkaa lasten vapautta tai autonomiaa millään tavalla, mutta on siitä huolimatta Dworkinin mielestä paternalistista. Toinen ehto tarkoittaa nimenomaan toimimista ilman suostumusta, erotuksena toimimisesta toisen suostumusta vastaan. Henkilö voi siis olla tietämätön, mitä hänen puolestaan ollaan tekemässä ja ehkäpä antaisi tietäessään suostumuksensa. Paternalisti ei voi kuitenkaan tätä tietää. (Dworkin 2020.)

Dworkinin (2020) mukaan Y:n autonomian tai vapauden loukkaaminen voi johtua useammasta syystä, mikä tekee kolmannen ehdon tulkitsemisesta hankalaa. Y:n hyvinvoinnin lisäksi paternalisti saattaa myös huolehtia siitä, miten Y:n teot vaikuttavat kolmansiin osapuoliin. Hän jättääkin avoimeksi kysymyksen, tekeekö sana ”vain” siis

ehdosta liian jyrkän. Jos voidaan löytää paternalististen syiden vuoksi myös muita syitä, onko paternalistisilla syillä enää väliä?

Gert, Culver, ja Clouser määrittelevät paternalismin hieman eri tavalla. X:n teon täytyy tässäkin määritelmässä hyödyttää Y:tä, mutta X:n täytyy (tai ainakin pitäisi) myös tunnistaa, että hänen tekonsa tarvitsee moraalisen oikeutuksen. Myös tässä määritelmässä X ei usko, että hänellä on tai tulee olemaan Y:n suostumusta. Lisäksi X:n täytyy pitää Y:tä henkilönä, joka uskoo kykenevänsä päättämään asiasta itse. (Gert ym. 1997, 196.)

Tämän määrittelyn ehdot johtavat siihen, että voidaan erikseen erottaa vanhemmuuskäyttäytyminen paternalistisesta käyttäytymisestä, sillä vanhemmat tekevät lastensa hyväksi tekoja, joita ei yleisesti pidetä kuitenkaan paternalistisina. Gert ym. pitävätkin ehtoa moraalisen oikeutuksen tunnistamisesta olennaisimpana ehtona paternalismille, ja jos se ei täyty, ei voida puhua paternalistisesta käytöksestä. Heidän mielestään vain teot, jotka tarvitsevat moraalisen oikeutuksen voivat rikkoa moraalisääntöjä. Paternalistisia tekoja puolestaan ovat vain teot, jotka rikkovat moraalisääntöjä Y:n suhteen. (Gert ym. 1997, 198.)

Gert ym. erottavat toisistaan paternalistiset asenteet, henkilöt, lait ja teot. Paternalistinen asenne tarkoittaa halukkuutta toimia paternalistisesti. Paternalistinen henkilö puolestaan on halukas toimimaan paternalistisesti. Paternalistinen laki taas on tarkoitettu hyödyttämään ihmistä, jonka vapautta se samalla vähentää tai vie kokonaan. Paternalistiset lait yleensä vahingoittavat moraalisääntöä viemällä ihmisiltä vapauden. Paternalistiset teot taas vahingoittavat yleensä useita moraalisääntöjä yhtä aikaa eli esimerkiksi aiheuttavat kipua ja vievät vapauden. Paternalistisia lakeja ei tule ymmärtää esimerkkinä paternalistisista teoista, sillä tämä johtaa virheelliseen ajatukseen siitä, että paternalismi aina johtaisi vapauden vähenemiseen. (Gert ym. 1997, 197.) Tämä näkemys paternalistisista laeista siis lähestyy MacCallumin (1967, 331) näkemystä siitä, ettei kaikentyypinen rajoittaminen välttämättä vähennä ihmisten vapautta.

Paternalismia voidaan luokitella muutamilla eri tavoilla sen mukaan, millaista paternalismi on, millaisista paternalistisista teoista ollaan kiinnostuneita tai kuka on sen kohteena. Paternalismi voi olla joko kovaa tai pehmeää, laajaa tai kapeaa, heikkoa tai vahvaa, puhdasta tai epäpuhdasta tai moraalista tai hyvinvointipaternalismia. Esimerkiksi pehmeän paternalismin hyväksyvä pitää paternalismia oikeutettuna vain, kun on epäselvää, onko paternalismin kohteena oleva henkilö tietoinen siitä, mitä on tekemässä. Jos hän on,

hänellä on oikeus valita toimia tietonsa mukaan. Kovan paternalismin mukaan taas on olemassa tilanteita, joihin paternalisti voi puuttua, vaikka henkilö olisikin tietoinen siitä, mitä on tekemässä. (Dworkin 2020.) Jos olen siis lähdössä ajamaan huonokuntoisella autolla, pehmeä paternalisti voi varoittaa minua siitä mahdollisuudesta, että auto rikkoutuu enkä pääse perille. Jos olen tietoinen tästä mahdollisuudesta, mutta olen valmis ottamaan riskin, pehmeä paternalisti ei voi estää minua lähtemään autolla. Kova paternalisti voisi taas edellisessä autoesimerkissä estää lähtöni, jos hänen mielestään auton hajoaminen kesken aiheuttaa hyvinvoinnilleni harmia.

Kapea paternalismi on kiinnostunut vain valtion harjoittamasta paternalismista, kun taas laaja paternalismi on kiinnostunut kenen tahansa harjoittamasta paternalismista. Heikon paternalismin mukaan on oikeutettua vaikuttaa keinoihin, joiden avulla pyritään saavuttamaan päämääriä, kun ne ovat paternalismin kohteen itse valitsemia. Jos autossa matkustava siis itse pitää tärkeämpänä turvallisuutta kuin mukavuutta, hänet voidaan pakottaa pitämään turvavyötä. Heikko paternalisti voi myös vaikuttaa vain faktoihin liittyviin virhepäätelmiin, ei koskaan arvoihin. Vahva paternalisti taas uskoo, että ihmisten valitsemat päämäärät voivat olla huonoja, joten on oikeutettua tarvittaessa estää heitä saavuttamasta niitä. (Dworkin 2020.)

Puhtaan paternalismin kohteena ovat aina vain ne, joita halutaan suojella. Epäpuhtaassa paternalismissa vaikutetaan taas laajempaan ihmisjoukkoon kuin vain suojeltaviin; esimerkiksi haitallisen tuotteen valmistajiin, jolloin suojellaan kuluttajia. (Dworkin 2020.)

Dworkinin (2020) mukaan yleensä paternalismi tähtää yksilön hyvinvoinnin edistämiseen, mutta moraalinen paternalismi pitää tärkeänä suojella moraalista hyvinvointia. Asioita siis voidaan kieltää, koska ne ovat moraalisesti ongelmallisia. Paternalismin muotojen erottelu ei ole helppoa toisistaan, mutta käytännössä perustelut paternalismiin voivat olla kahdenlaisia; toimintaan voidaan puuttua joko siksi, koska se aiheuttaa harmia yksilölle tai koska toimintaa itsessään voidaan pitää moraalittomana.

5.1 Paternalismin oikeutus

Paternalismin oikeutus on tilannesidonnaista ja riippuu lisäksi moraaliteorioista, sillä ne suhtautuvat paternalismiin eri tavoin. Dworkinin (2020) mukaan paternalismi on perusteltua joko joissain tilanteissa tai ei koskaan. Gert ym. (1997, 199) näkevät

paternalismin oikeutettuna tilanteissa, joissa voidaan oikeuttaa moraalisäännön rikkomisen.

Voidaan argumentoida, että paternalismin avulla ei voida saada aikaan hyvää, tai jos voidaankin, paternalismista aiheutuvat haitat ovat liian suuria. Paternalismi olisi näin ollen sallittua, jos voidaan löytää tilanteita, joissa lopputuloksena on enemmän hyvää kuin harmia. Laskeminen voi tällöin riittää, jos hyvällä tarkoitetaan isompaa palkkaa tai pidempää elämää. Kaikille laskeminen ei kuitenkaan riitä perusteluksi, vaan tulisi kiinnittää huomiota siihen, mitä yksilöiden hyvä tarkoittaa. Jos tärkeämpää on se, ettei autonomiaa rikota tai vapautta vähennetä, ei pelkkä laskeminen onnistu. Esimerkiksi konsekventialismin mukaan paternalismi on sallittua, kun seurauksena on enemmän hyötyä kuin haittaa. Esimerkiksi lyhytaikainen autonomian rajoittaminen voi olla sallittua, jos sitä kautta pitkällä aikavälillä kuitenkin edistetään autonomiaa. (Dworkin 2020.) Gert ym. (1997, 223) pitävät konsekventialismia puolestaan näkemyksenä, joka sallii paternalismin aina. He eivät vaikuta Dworkinin tavoin ottavan huomioon, että paternalismi voisi samalla aiheuttaa haittaa. Lisäksi Dworkin (2020) huomauttaa, että teot tuskin aina tuottavat hyötyä jollekin.

Kantilaiset teoriat eivät hyväksy paternalismia missään tilanteessa, sillä muiden rationaalista toimijuutta on aina kunnioitettava, ja toisia on kohdeltava päämäärinä. Jos aikuiselta kielletään päätöksenteko omissa asioissaan, olivatpa päätöksenteon lähtökohdat kuinka väärät tahansa, heitä kohdellaan tuolloin vain keinoina heidän omaa hyväänsä kohti. (Dworkin 2020.) Koska tämä näkemys perustuu vahvasti ihmisten rationaalisuuden kunnioitukseen, näkemykset, joissa tämä oletus kumotaan, päätyvät hyvin erilaiseen johtopäätökseen paternalismin mahdollisuuksista.

Dworkinin (2020) mukaan moraalisen kontraktualismin mukaan paternalismi on oikeutettua tapauksissa, joissa annetaan tietoa ja motivaatiota. Jos toiminta ei siis vaikuta täysin vapaaehtoiselta, paternalisti voi tarjota tietoa tai osoittaa virhepäätelmiä, mutta tiedon tarjoamisen jälkeen tapahtuva vapaaehtoista päätöstä paternalistilla ei ole oikeutta estää. Moraalinen kontraktualismi hyväksyy siis pehmeän paternalismin.

Gert ym. päätyvät pitämään yleistä moraalisuutta parhaimpana selvittäessään paternalismin oikeutusta. Yleinen moraalisuus käsittelee jokaista tapausta yksittäin useiden kysymysten avulla. Tilannekohtaisuus ja kysymyspatteristo auttavat löytämään tärkeimmät moraaliset

kysymykset tilanteessa. Näkemys soveltuu erityisesti soveltavan etiikan apuvälineeksi, kuten esimerkiksi lääketieteen etiikkaan. (Gert ym. 1997, 228–229.)

5.2 Paternalismi ja joukkoruokailu

Joukkoruokailussa on taustalla joitakin paternalistisia ajatuksia, sillä joukkoruokailun tulee edistää ruokailijoiden hyvinvointia. Erityisesti näin voidaan ajatella kouluruokailusta, sillä oppilaiden ruokailu olisi mahdollista järjestää myös muulla tavoin, jotka eivät edistäisi välttämättä oppilaiden hyvinvointia samalla tavalla kuin ravitsemussuosituksen mukainen ateria. Toisaalta voidaan pohtia, vaatiiko kouluruokailu moraalista oikeutusta.

Todennäköisesti harva vastaisi kyllä, joten kouluruokailua voitaisiin ehkä verrata vanhemmuuskäyttämiseen. Koulu nähdään pitämässä samalla tavalla huolta lapsista kuin heidän vanhempansa. Tällöin Gertin ym. (1997) mukaan ei voitaisi puhua paternalismista. Puolustusvoimat puolestaan joutuvat tarjoamaan ateriat aina, koska periaatteessa palveluksessa olevilla ei ole muuta mahdollisuutta ruokailla. Ruokailulle on siis löydettävissä ensisijaisesti muita kuin paternalistisia syitä.

Jotta kouluruokailua voitaisiin kutsua paternalistiseksi, sen pitäisi Dworkinin määritelmän mukaan jotenkin vähentää ruokailijoiden vapautta tai autonomiaa. Jos vapautta rajoittavia syitä ei voida löytää, ei kouluruokailua voida pitää paternalistisena. Jos joku kuitenkin argumentoisi kaikille yhteisen ruokailun vähentävän oppilaiden vapautta, on muistettava, ettei kouluruokailussa pakoteta syömään, jolloin kieltäytyminen on olemassa oleva vaihtoehto. Lisäksi joukkoruokailuissa ateriat koostetaan usein erilaisista komponenteista, jolloin on mahdollista jättää jokin tietty komponentti valitsematta. Tällöin toki aterian kokonaisravitsevuus voi kärsiä, jolloin ruokailijoiden hyvinvointikin kärsii.

Molempiin paternalismin määritelmiin kuuluu myös suostumuksen puute tai ajatus siitä, että mahdollisen paternalismin kohteet eivät hyväksyisi tekoa. Suostumuksen kysyminen joukkoruokailuun on käytännössä mahdotonta tai hyvin vaikeaa. Lisäksi yleisesti kouluruokailulla on suurimman osan hyväksyntä, sillä julkisesti nykyistä kouluruokasysteemiä kritisoidaan hyvin harvoin. Suurimman osan mielestä näyttäisi siis olevan hyväksyttävää tarjota kouluissa ruokaa.

Voidaanko kasvisruokapäivää sitten pitää paternalistisena? Koska viikoittaista kasvisruokapäivää on perusteltu myös terveyssyillä, voidaan katsoa, että

kasvisruokapäivällä koitetaan edistää hyvinvointiani tavalla, jolla en ehkä haluaisi sitä edistettävän. Ilmastonmuutos vaikuttaa myös hyvinvointiin esimerkiksi Suomessa siten, että monet lämpimien maiden sairaudet yleistyvät, osan työskentelyolosuhteet hankaloituvat lämpötilan noustessa ja mahdollisesti psyykkinen oireilu lisääntyy, kun pimeä ja sateinen kausi pitenee (THL 2019). Voidaan siis myös argumentoida, että kasvisruokapäivän pitäminen ilmastosyistä saattaa edistää välillisesti hyvinvointiani (ja samalla myös muiden). Näin ollen taustalta voidaan löytää vähintäänkin paternalistisia asenteita.

Gertin ym. määritelmässä on väliä, voidaanko paternalismin kohteen tunnistaa olevan kykenevä päättämään asiasta itse. Varushenkilöt ovat aikuisia ja siksi on oletettava, että he ovat kykeneviä tekemään ruokailuun liittyviä päätöksiä itse. Lasten kohdalla tilanne on kuitenkin erilainen, sillä etenkin pienten lasten kohdalla ei voida olettaa heidän olevaan kykeneviä tekemään päätöksiä omaa hyvinvointiaan ajatellen. Lasten kohdalla ehdon ei siis voida katsoa täytyväksi. Myöhemmin käsittelem liberalistista paternalismia, jossa ajatellaan, etteivät myöskään aikuiset ole aina kykeneviä tekemään optimaalisia päätöksiä ajatellen omaa hyvinvointiaan, joten heitä voidaan siksi ohjata valitsemaan paremmin.

Suostumuksen puute näyttää vaivaavan aineiston perusteella montaa keskustelijaa. Kuten todettu, suostumuksen hankinta kaikilta ruokailuun osallistuvilta on haasteellista. Kukaan ei odottane sitä joukkoruokailun kohdalla ylipäätään, joten olisi hyvin epäloogista vaatia sitä myöskään yhdeltä päivältä viikossa.

Täytyykö sitten Gertin ym. vaatima paternalismin tärkein ehto eli tarvitseeko viikoittainen kasvisruokapäivä sitten moraalisen oikeutuksen, koska se vähentää vapautta tai loukkaa autonomiaa? Kuten autonomiaa käsiteltäessä nähtiin, sekasyöjäruokailijan valinnanvapaus ei vähene, kun tarjolla vain kasvisruokavaihtoehtoja. Lisäksi hänellä säilyy edelleen mahdollisuus tehdä myös autonominen valinta. Kasvisruokapäivä ei myöskään näyttänyt loukkaavan ruokailijan vapautta käsiteltyjen liberalististen vapauskäsitteiden mukaan. Näihin perustuen kasvisruokapäivä ei näyttäisi vaativan moraalista oikeutusta. Kouluruokailusta tai puolustusvoimien kasvisruokapäivistä ei siis voida puhua paternalistisina tekoina, mutta niiden taustalla voidaan löytää paternalistisia asenteita.

5.3 Paternalistiset valheet

Paternalistiset valheet ovat valheita, joilla yritetään edistää sen henkilön hyvinvointia, jolle valehdellaan. Paternalistiset valheet häiritsevät yksilön kykyä tehdä päätöksiä ja voivat myös lisätä valintojen tekemisen kuluja. (Dworkin 2020.) Kaikki valehtelu ei siis ole paternalistista, koska valheilla voidaan tavoitella myös puhtaasti valehtelijan omia etuja.

Voidaan helposti löytää esimerkkejä tilanteista, joissa paternalistiset valheet näyttävät oikeutetulta, koska ne lisäävät hyvinvointia. Tällaisia voivat olla esimerkiksi plasebolääkkeen määrääminen tai teräseiden piilottaminen itsetuhoiselta henkilöltä ja valehteleminen niiden sijainnista. Voidaan kuitenkin argumentoida, että valehteleminen on aina väärin, koska hyvinvointilaskelmat eivät ota huomioon tärkeinä arvoina pidettyjä vapautta, autonomiaa ja rationaalisuutta. Esimerkiksi kantilaiset suuntaukset ajattelevat valehtelemisen olevan edellä mainituista syistä aina väärin. (Dworkin 2020.)

Valheissa on aina jotakin, mikä vaikuttaa valehdellun henkilön päätöksiin ja tekoihin tavalla, mikä on väärin. Dworkinin (2020) mielestä vaatii kuitenkin enemmän tutkimusta löytää se tietty tekijä, mikä valheissa on väärin. Dworkinin omistakin esimerkeissä paternalististen valheiden oikeutus näyttää vähintäänkin tilannesidonnaiselta.

Kasvisruokapäiviin ei pitäisi sinänsä liittyä valehtelua. Vuonna 2018 varusmiehet syyttivät kuitenkin Leijona Catering Oy:tä ruokahuijauksesta (Maaseudun Tulevaisuus 15.11.2018). He väittivät, että ruokia olisi kutsuttu liharuokien nimillä, mutta ruoassa olisikin ollut esimerkiksi soijaa. Leijona Catering Oy kiisti huijauksen, sillä valehtelu olisi ollut laitonta. Laittomuuden lisäksi ruokaan liittyvä valehtelu on väärin, vaikka tarkoituksena olisikin edistääkin ruokailijoiden hyvää saamalla heidät syömään terveellisemmin. Koska kaikilla on oikeus päättää oma ateriansa, voidaan katsoa, että valehtelu loukkaisi tuota oikeutta. Ruokaan liittyy lisäksi aina terveydelliset riskit, kuten vakavat allergiat, mistä syystä jokaisella on oikeus tietää, mitä tarjottava ruoka sisältää. Toisaalta rajanveto valehtelun suhteen on haastavaa ja vaatii keskustelua. Hankaluutena voidaan pitää sitä, millä nimikkeillä ruokaa voidaan kutsua, sillä monilla voi olla nimeen liittyen mielikuvia, siitä sisältääkö ruoka esimerkiksi lihaa. Makaronilaatikko voi monien mielestä olla lihaa sisältävä ruoka, vaikkei nimi kerro vielä sisällöstä muuta kuin, että se sisältää makaronia.

Voidaan myös argumentoida, että joka tapauksessa jokaisella, myös lapsilla, on oikeus päättää, mitä syö, eikä valehtelu siksi ole oikein. Tämä ei tietenkään oikeuta vaatimusta syödä vain haluamiaan asioita jokaisessa ruokailutilanteessa, mutta vähintäänkin

syömisestä kieltäytyminen täytyy olla mahdollista. Vanhempien kannalta voi toki turhauttavaa, jos lapsi on nirso, mutta on silti lapsen kannalta reilumpaa tietää, mitä on syömässä.

5.4 Libertaristinen paternalismi

Libertaristinen paternalismi vaikuttaa terminä ristiriitaiselta. Sillä tarkoitetaan paternalismin muotoa, jossa halutaan säilyttää vapaus valita, mutta samaan aikaan nähdään oikeutettuna vaikuttaa ihmisten käytökseen, jotta ihmiset eläisivät parempaa ja terveempää elämää eli halutaan lisätä heidän hyvinvointiaan. Libertaristinen paternalismi on paternalismin muotona heikkoa, pehmeää eikä kovin pakottavaa, sillä valintojen tekeminen on edelleen mahdollista. Pakottaminen tai valintojen tekeminen vaikeaksi ei ole libertaristisessa paternalismissa sallittua. Vaihtoehtojen järjestäjät eli valinta-arkkitehdit kuitenkin tietoisesti järjestelivät vaihtoehtoja sellaiseen järjestykseen, joka ohjaa eli tuuppaa ihmisiä suuntaan, joka tekee ihmisten elämästä parempaa. Tuuppauksista voidaan puhua vain silloin, jos tuupattavat itse hyväksyisivät ne eli heidän pitää itse ajatella, että tuupaus tekee heidän elämästään parempaa. (Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 3–6.) Jos siis ajattelen, että on tavoiteltavaa syödä terveellisemmin, haluaisin, että minua tuupattaisiin niin että minun on helpompaa tehdä sellaisia valintoja, jotka johtavat tavoitteeseeni. Tuupaus siis hieman eroaa paternalismin yleisestä määritelmästä, jonka mukaan henkilö ei halua, että häneen kohdistuu paternalistisia toimia.

Useimmiten tuuppaukset ovat oletusvalintoja eli asiantiloja, jotka ovat olemassa, kun kenenkään ei tarvitse tehdä mitään. Joskus tällaiset tuuppaukset saattavat säilyttää toisten vapauden mutta olla pakottavia toisille. Muita yleisiä tuuppauksia ovat esimerkiksi erilaiset varoitukset, muistutukset tai informaation jakaminen ja jopa asioiden helpottaminen hyvällä suunnittelulla. (Sunstein 2015, 424.) Tuuppaajana voi periaatteessa toimia kuka tai mikä tahansa, esimerkiksi valtio tai yritys, eikä se ole sidoksissa mihinkään tiettyyn poliittiseen näkemykseen. (Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 6–14.) Tuuppaukset tai mitkä tahansa muutkin hallinnolliset toimet vaativat kuitenkin aina perustelut, vaikka säilyttäisivät valinnanmahdollisuudet (Sunstein 2015, 415).

Paternalismia vastustetaan usein argumentilla, että ihmisten valintoihin voidaan olla vaikuttamatta, ja siksi niihin pitäisi olla vaikuttamatta. Monesti vaikuttamisen välttäminen on kuitenkin mahdotonta, sillä vaihtoehdot on aina esitettävä jossain järjestyksessä.

(Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 10.) Sunsteinin mielestä on hankala nähdä että ”näkymättömän käden” kautta syntynyt tai spontaani järjestys olisi puolustettavampi kuin suunniteltu järjestys, sillä ei ole mitään takeita siitä, että spontaanien järjestysten aikaansaamat lopputulokset olisivat suotuisia. Hänen mielestään spontaania järjestystä kannattavat ovat yleensä huolissaan enemmän vallasta tai pakottamisesta eivätkä niinkään tuuppaamisesta itsestään. Jos kuitenkin uskotaan, että ”näkymätön käsi” ohjaa kohti hyviä päämääriä, voivat nekin päämäärät sisältää tuuppauksia, jolloin näkymättömään käteen tai spontaaniin järjestykseenkin uskovien on hyväksyttävä tuuppaukset. (Sunstein 2015, 423.) Sunstein itse näyttää ajattelevan, että jos yhteiskunta haluaa edistää hyviä päämääriä, niiden saavuttamiseksi on tehtävä jotakin, sillä muuten niiden toteutumista ei voida taata.

Lisäksi voidaan argumentoida, että ihmiset osaavat parhaiten päättää omasta puolestaan ja tehdä valintoja omaksi parhaakseen. Tällöin uskotaan, että vaihtoehtojen paljoudella voidaan helpottaa ihmisten päätöksentekoa. Libertaristinen paternalismi taas perustuu ajatukselle, että käytännössä teemme jatkuvasti ajattelussamme virheitä ja päättelemme huonosti. Arjessa teemme jatkuvasti päätöksiä, ja osa niistä onnistuu kannaltamme hyvin. Osaamme esimerkiksi valita, mitä jäätelömakua haluamme syödä. Toiset valinnat taas eivät ole hyvinvointimme kannalta lähelläkään optimaalista, sillä ajattelumme perustuu monessa tilanteissa tiedostamattomasti muun muassa erilaisiin peukalosääntöihin, ylioptimismiin ja haluun säilyttää vallitsevat asiantilat, jotka kaikki johtavat usein harhaan. Lisäksi ihmiset ovat myös vastahakoisia tekemään päätöksiä. Kaikki nämä taipumukset voidaan valjastaa tuuppauksen avulla heidän omaksi parhaakseen. (Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 6–35.)

Thaler ja Sunstein (2009, 2–3) käyttävät opiskelijakahvilaa esimerkkinä tuuppauksesta. Kahvilan pitäjä joutuu valinta-arkkitehtinä päättämään, missä järjestyksessä vaihtoehdot ovat opiskelijoille tarjolla. Heidän esimerkissään kahvilanpitäjällä on viisi vaihtoehtoa järjestää tuotteet: 1) opiskelijoiden kannalta parhaalla tavalla ottaen huomioon kaikki mahdolliset siihen vaikuttavat seikat, 2) sattumanvaraisessa järjestyksessä, 3) saada opiskelijat valitsemaan samat tuotteet, joita he todennäköisesti valitsisivat itse vapaasti valitessaan, 4) maksimoimalla niiden tuottajien tuotteiden myynti, jotka tarjoavat parhaita etuja kahvilanpitäjälle tai 5) maksimoimalla omat voitot.

Ensimmäinen vaihtoehto on hieman paternalistinen ja vaikuttaa opiskelijoiden päätöksentekoon, mutta siinä on kuitenkin jotain vetoavaa. Vaihtoehto kaksi on tavallaan

neutraali tapa järjestää asiat, mutta Thalerin ja Sunsteinin mielestä ei ole reilua, että opiskelijoiden ruokavalioiden terveellisyys vaihtelee esimerkiksi oppilaitoksittain. Kolmas vaihtoehto yrittää myös välttää sekaantumista valintapäätöksiin, mutta käytännössä ihmisten valinnat riippuvat aina vaihtoehtojen järjestyksestä. Näin ollen on mahdotonta tietää, mitä ihmiset oikeasti valitsisivat. Neljäs vaihtoehto kertoo lähinnä kahvilanpitäjän korruption tasosta, eikä sinänsä kovin toivottava vaihtoehto. Viides tapa puolestaan riippuu siitä, onko kahvilanpitäjän mielestä paras kahvila sellainen, joka tekee mahdollisimman paljon voittoa. Tällöin voidaan lähinnä kyseenalaistaa, onko eettistä saada ihmiset voimaan huonommin ja varsinkin, mitä nuoremista on kyse, sitä epäeettisemmältä kahvilan toiminta vaikuttaa. Vaikka siis ensimmäisessä vaihtoehdossa on selviä ongelmia, se on Thalerin ja Sunsteinin mielestä silti paras verrattuna loppuihin vaihtoehtoihin. (Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 2–3.)

5.4.1 Tuuppauksen ongelmat

Vaikka tuuppaukset pyrkivät säilyttämään tai jopa lisäämään ihmisten vapautta, ja lähtökohtaisesti niiden tavoitteena on lisätä hyvinvointia, niihin silti liittyy ongelmia kuten muihinkin paternalismin muotoihin.

Thaler ja Sunstein (2009, 239–254) itse käsittelevät seitsemää syytä pitää tuuppauksia ongelmallisina. Näistä ensimmäinen on paternalismin kannattajan näkökulma ja seuraavat kuusi edustavat konservatiivisia tai libertaristisia ajatuksia. Paternalismin kannattajan mielestä ihmisen ajattelu on virheellistä, joten tuuppaus ei ole riittävä keino suojella ihmisiä, vaan joissakin tilanteissa valinnanvapauden poistaminen olisi järkevää. Periaatteessa mikään ei tätä estä, mutta reilummalta kuitenkin vaikuttaa tuuppauksia useimmissa tilanteissa asymmetriseen paternalismiin, jossa ajatellaan, että vähemmän sivistyneitä tulee auttaa, mutta samalla enemmän sivistyneille saa olla kuluja tai haittaa mahdollisimman vähän. Myös tuuppaus kuuluu asymmetriseen paternalismiin, sillä apua tarvitsevia tuupataan mutta niille, jotka eivät tuuppausta tarvitse, on kuluja mahdollisimman vähän. On kuitenkin tilanteita, joissa esimerkiksi totaaliset kiellot ovat tarpeen. Esimerkiksi tiettyjen ammattien työaika on säädeltävä siten, että työntekijät ehtivät lepäämään riittävästi, eikä tätä lepoaika voi vaihtaa esimerkiksi rahaa vastaan pois. On siis hyvin tilannesidonnaista, milloin tuuppaus on riittävä ja kiello tai käsky

tarpeellisempi. Thalerin ja Sunsteinin mielestä kiellot kuitenkin herättävät tiettyjä huolia, ja siksi kannattaisi mieluummin pyrkiä ensisijaisesti tuuppaamaan.

Ensimmäinen libertaristin ongelma on kaltevan pinnan argumentti, jonka mukaan pienet tuuppaukset johtavat tuuppauksiin, jotka ovat enemmän paternalistisempia kuin aiemmat tuuppaukset. Lopulta tuuppauksista päädytään tilanteeseen, jossa muun muassa pakottaminen on hyväksyttyä. Esimerkiksi tupakanpolton suhteen on käytännössä edetty tuuppauksista tilanteeseen, jossa on alettu säädellä, missä tupakointi on sallittua. Jos ehdotukset ovat kuitenkin itsessään hyviä ja vaikuttavat ihmisten elämään positiivisesti silloin, kun he niin itse haluavat, ei Thalerin ja Sunsteinin mielestä juurikaan kannata pelätä mahdollista kaltevaa pintaa. Lisäksi tuuppaukset joko säilyttävät vapauden tai jopa lisäävät sitä, joten niiden pitäisi jo ominaisuutensa vuoksi torjua selkeimmin vastustettavat paternalistiset väliintulot. Aina kun tilanteeseen liittyy valinta-arkkitehtuuri, tuuppaus tapahtuu väistämättä. Siksi on päätettävä sääntöjä ja lakeja, jotka ohjaavat valinta-arkkitehtien toimintaa. (Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 239–251.)

Toisena ongelmana voidaan nähdä pahat tuuppaajat ja huonot tuuppaukset. Valinta-arkkitehdeilla voi olla omia intressejään, joita he yrittävät edistää ennemmin kuin tuupattavien intressejä. Sen vuoksi Thalerin ja Sunsteinin mielestä pitäisi laatia sääntöjä, jotka estävät petoksia ja vähentävät intressiryhmien valtaa. Tärkeintä on kuitenkin valvoa tuuppauksia ja vaatia niiltä läpinäkyvyyttä. Käytännössä he lisääisivät siis vaatimuksia avoimuudesta sekä yrityksille että esimerkiksi poliitikoille. (Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 242–243.)

Kolmanneksi voidaan väittää tuuppaamisen olevan väärin, koska ihmisillä on oikeus olla väärässä ja oppia virheistään. Sinänsä Thaler ja Sunstein (2009, 244) ovat samaa mieltä väärässä olemisen oikeudesta, minkä vuoksi ihmisillä tulisi mielellään aina olla vaihtoehtoja. Tietämättömyyden vuoksi varoitukset virheiden mahdollisuudesta ovat kuitenkin Thalerin ja Sunsteinin mielestä sallittuja ja myös harmittomia. Varoitusten puuttuminen puolestaan voi aiheuttaa harmia ja kuluja.

Joidenkin mielestä taas kaikki ”pakotettu vaihtokauppa”, kuten tulonsiirrot tai mikä tahansa politiikka, joka ottaa resursseja toisilta ja jakaa niitä muille, on vastustettavaa. Tuuppauksien kannalta uudelleenjako ei yleensä ole ongelma sillä, vaikka tuuppaaminen auttaa enemmän toisia, sen kulut toisille ovat joko olemattomat tai hyvin pienet. Jos siis toisia tuupataan syömään terveellisemmin tai jättämään tupakointi, se ei aiheuta kuluja tai

harmia sellaisille, jotka jo syövät terveellisesti tai eivät polta. Toki on aina mahdollista, että minimaalisetkin kulut voivat harmittaa joitakin, vaikka sillä autettaisiin heikoimpia. Heille Thaler ja Sunstein tarjoavat kuitenkin vain sympatiaansa, sillä kyse on lopulta näkemyseroista siitä, kuinka yhteiskunnan tulisi toimia. (Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 244–245.)

Äärimmäiset libertaristit ovat kiinnostuneempia vapaudesta ja valinnanvapaudesta kuin muiden hyvinvoinnin edistämisestä. Siksi he mieluummin tarjoaisivat riittävästi informaatiota, jotta ihmiset voisivat tehdä päätöksiä itse eikä tuuppauksia tarvittaisi. Sinänsä tiedon tarjoamisessa päätösten tueksi ei ole mitään pahaa, mutta päättämään pakottaminen voi joissain tilanteissa olla ongelmallista. Päätökset eivät välttämättä onnistu ihmisten kannalta parhaiten, jos päätettävät asiat ovat hankalia tai vaihtoehtoja on paljon. Ihmiset eivät yleensä myöskään ole kovin innokkaita tekemään päätöksiä vaan usein valitsisivat mieluummin olla päättämättä. Thalerin ja Sunsteinin mielestä on siis ongelmallista pakottaa päättämään, kun toiset vapaaehtoisesti ja täysin vapaasti vastustavat sitä. Lisäksi tiedonjakajat tai informaatiokampanjat eivät aina kykene olemaan täysin neutraaleja, mikä puolestaan piilovaikuttaa päätöksentekoon mutta ei ole läpinäkyvää vaikuttamista. (Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 245–246.)

Tuuppauksiin liittyy myös neutraaliuden ongelma. Kaikissa tilanteissa neutraalius ei ole mahdollista, mutta joissakin tilanteissa se on pakollista. Esimerkiksi monissa perustuslaillisissa asioissa, kuten äänestämässä, kansalaisten pitää voida luottaa, ettei heitä ohjata äänestämään tiettyjä ehdokkaita ja tällöin tuppaaminen ei ole hyväksyttyä. Tuupattavien kannalta tuuppaamisesta on eniten hyötyä sellaisissa tilanteissa, joita tuupattava kohtaa harvoin, ne ovat satunnaisia, epäsäännöllisiä, niistä on hankala oppia ja saada palautetta. Tällöin tuuppaaja todennäköisimmin voi auttaa tuupattavaa tekemään paremman päätöksen. (Thaler, R. & Sunstein C. R. 2009, 249–250.) Näkisin Thalerin ja Sunsteinin ajattelevan, että eniten hyötyä tarkoittaa välitöntä tai konkreettista hyötyä tuupattavalle. Ostan esimerkiksi jääkaappeja suhteellisen harvoin ja sen vuoksi todennäköisesti tuntisin tuuppauksesta suurinta apua jääkaappiostoksilla. Ruokaa sen sijaan ostan paljon useammin, enkä välttämättä huomaa terveellisemmän ruoan tuomia hyötyjä yhtä nopeasti.

Thalerin ja Sunsteinin (2009, 250–251) mukaan tuuppaamiseen hyötyyn vaikuttaa myös, kuinka hyvin tuuppaaja kykenee arvaamaan, mikä on tuupattavalle parasta. Tämä onnistuu

parhaiten silloin, kun tuoppaajalla on paljon tietoa, tuupattavien välillä ei ole juuri preferenssieroja, tai kun erot ovat helposti ennakoitavia. Myös tähän liittyy omaa hyvää ajattelevien tuoppaajien ongelma. Sen vuoksi neutraaliutta voidaan käytännössä edistää parhaiten siten, että käytetään asiantuntijoita, joilla on tietoa.

Tuuppauksia voidaan vastustaa myös siksi, että ne ovat tuupattaville usein tiedostamattomia. (Thaler ja Sunstein 2009, 247–248) vaativat siksi tuuppauksilta aina läpinäkyvyyttä. He seuraavat John Rawlsin julkisen läpinäkyvyyden periaatetta, joka edellyttää, että päätöksien täytyy olla julkisesti kansalaisille puolustettavissa olevia. Tällä tavoin samalla kunnioitetaan kansalaisia, mutta päätöksentekijöille on olemassa uhka, että huonoista päätöksistä kiinnijääminen voi tarkoittaa, että he joutuvat jättämään päätöksentekijän paikkansa. Dworkinin (2020) mielestä epäselväksi jää kuitenkin, tarkoittaako läpinäkyvyys aina julkista perusteltavuutta.

Tuuppauksiin liittyy aina manipulaation riski. Yleisesti manipulointi nähdään ongelmallisena, koska se häiritsee kohteidensa päätöksen tekoa tavalla, jolla he eivät haluaisi heihin vaikuttavan. Manipulaatio ei ole aina väärin, ja tuuppaamista johonkin suuntaan on usein hankala välttää. Ihmisten kokemuksiin manipulaation vääryydestä vaikuttaa myös se, kuinka hyvin heidän näkemyksensä lähtökohtaisesti vastaavat suuntaa, johon heitä yritetään tuupata. Hyvin monet tuuppaukset eivät avoimuutensa vuoksi ole manipulaatiota. Tuoppaajat vaativat myös, että tuuppaukset täytyy olla aina vältettävissä. Avoimeksi jää Dworkinin mukaan kuitenkin kysymys, voidaanko manipulaationa pitää vain tapauksia, joissa se ei ole vältettävissä. (Dworkin 2020.) Tuuppauksien kohdalla täytyy kuitenkin muistaa, että niiden täytyy jo määritelmällisesti olla sellaisia, jotka tuupattavat ovat valmiita hyväksymään, kun taas manipulaatio on ei toivottavaa vaikuttamista.

Dworkinin mielestä ongelmallisena voidaan myös nähdä se, että tuupaus yrittää valjastaa tuupattavien ajattelun virheet. Käytännössä tämä tarkoittaa kahvilaesimerkin suhteen sitä, että ihmiset tekevät kyllä oikeita valintoja mutta vääristä syistä. Voitaisiin siis pitää toivottavampana, että valitsen kasvisruokaa oman terveyteni tähden tai tekemällä omasta halustani ilmastotekoja, enkä siksi, että joku muu ohjaa minua tekemään niin. Koska kuitenkin voimme joissain tilanteissa toimia siksi, että tunnistamme tekojen takana olevien syiden olevan tärkeitä, voi Dworkinin mukaan olla hyväksyttyä tuupata, jos tuuppauksen seuraukset ovat hyviä, tärkeitä tai vaihtoehtoiset tavat puuttua toimintaan ovat hankalampia

tai aiheuttavat enemmän kuluja. (Dworkin 2020.) Näin ollen voisi olla siis hyväksyttyä tuupata minua ottamaan kasvisruokaa, koska tunnistan, että syyt siihen ovat tärkeitä.

Virheellisen päättelyn valjastamiseen liittyen myös Hansen ja Jespersen (2013, 27) huomauttavat, etteivät tuuppaukset välttämättä ole niin vapauden säilyttäviä kuin Thaler ja Sunstein väittävät. Jos tuuppaukset perustuvat ajatukseen siitä, että hyväksikäytetään kykenemättömyyttämme tehdä rationaalisia päätöksiä, kuinka todennäköistä on, että helposti valitsemme eri tavalla kuin tuuppaaja toivoo?

Sunstein käsittelee tuuppaamisen eettisiä ongelmia myöhemmin ilmestyneessä omassa artikkelissaan. Hänen mukaansa suurimmat ongelmat liittyvät siihen, vähentääkö tuuppaaminen autonomiaa, hyvinvointia ja arvokkuutta. (Sunstein 2015, 414). Myös nämä ongelmat ovat sidoksissa aina yksittäisiin tuuppauksiin eli yleisten sääntöjen luominen on käytännössä mahdotonta.

Yleensä tuuppaukset parantavat autonomiaa, sillä ne lisäävät tietoa ja tarjoavat tiedon perusteella mahdollisuuden korjata toimintaa. Autonomian kannalta paras valinta-arkkitehtuuri vaatii aina aktiivista valitsemista. Tuuppaus puolestaan loukkaa autonomiaa, jos se asettaa tuupattavalle taakan tai oletusvalinta ei olekaan sitä, mitä tietoinen ihminen valitsisi ensisijaisesti. Toisaalta kuitenkin myös valitsemiseen pakottaminen loukkaa Sunsteinin mukaan autonomiaa, sillä ihmisen ensisijainen päätös pitäisi olla, haluaako hän ylipäätään valita vai jättää valitsematta. (Sunstein, 2015, s. 437–439.)

Arvokkaasti kohtelemisella voidaan tarkoittaa, että ihmistä kohdellaan toimijoina eikä esimerkiksi asioina. Jos ihmistä nöyryytetään eikä kohdella arvokkaasti, hyvinvointia korostavan näkemykseen mukaan henkilön hyvinvointi laskee. Toisen näkemyksen mukaan nöyryyttäminen ei riipu vain subjektiivisista tunteista vaan on erittäin huolestuttavaa erityisesti, jos se tapahtuu valtiollisen toimijan toimesta. Esimerkiksi jatkuvat muistutukset saattavat aiheuttaa tunnetta, että henkilöä kohdellaan kuin lasta. Myös terveyskampanjat saattavat huonosti suunniteltuina nöyryyttää ihmisryhmiä. (Sunstein, 2015, s.440–442.)

5.4.2 Tuuppaus ja joukkoruokailu

Tuuppaus tuodaan esille RuokaMinimi -hankkeen loppuraportissa. Hankkeeseen liittyvässä kyselyssä 60 % vastaajista toivoi, että kaupat ja ravintolat tukisivat ruokavaliomuutosta

suunnitteleamalla valikoimaansa ja esillepanoa siten, että kestävien vaihtoehtojen valitseminen olisi helpompaa (Saarinen ym. 2019, 101–102). VRN:n kouluruokailusuositus suosittelee ohjaamaan oppilaiden ruokailua esillepanon avulla niin, että terveellisiä valintoja on helpompi tehdä. Käytännössä siis kasvikset asetetaan linjastolle ensimmäisenä. Sen lisäksi aikuiset voivat ruokailutilanteessa ohjata oppilaita esimerkin avulla muun muassa noudattamaan lautasmallia. (Syödään yhdessä ja opitaan yhdessä 2017, 22.)

Hyvin monessa joukkoruokailutilanteessa siis tuupataan jo asettamalla salaattit ja kasvikset linjastolle ensimmäisenä. Lisäksi kouluruokailun ja elintason kehityttyä kouluruokailuun on kuulunut myös valistus terveellisestä ruoasta ja monipuolisesta ruokavaliosta. Samoin myös puolustusvoimilla palvelukseen kuuluu terveystasvatusta. Tällöin ruokailijoita on tuupattu jakamalla informaatiota.

Viikoittaista kasvisruokapäivää voidaan pitää tuuppauksena, sillä tuuppaamalla ruokailijoita koitetaan ohjata syömään terveellisemmin ja ympäristöystävällisemmin. Myös kasvisruokavaihtoehdon tarjoaminen kaikille edes toisena vaihtoehtona on tuupaus erityisesti silloin, jos se on linjastolla ensimmäisenä vaihtoehtona. Hyvin moni toivoi aineistoissa, että kasvisruoka olisi tarjolla kaikille vaihtoehtona, mutta viikoittainen kasvisruokapäivä koettiin ilmeisesti tuuppauksena jo liiallisena. Toisaalta kuten RuokaMinimi-hankkeen tutkimuksessa huomattiin, jo yli puolet toivoivat tuuppausta ympäristöystävällisempien ruoka-valiovalintojen suuntaan. On siis hyvin mahdollista, että tiedon lisääntyessä yhä useampi alkaa pitää syitä tuuppauksen takana hyväksyttävinä ja hyväksyy siten kasvisruokapäivätuuppauksen.

Kaltevan pinnan ongelma koskee myös kasvisruokapäivätuuppausta. Sekä liha- että kasvisruoan tarjoaminen säilyttää selkeästi valinnan ruokailijalla. On ymmärrettävää, että sekasyöjän mielestä on edetty tuuppauksen seuraavalle asteelle, jos tarjolla on vain kasvisruokaa. Vaikka vaihtoehdot sinänsä eivät vähene sekasyöjältäkään, niin paternalistinen ohjaus tietynlaisen ruokavalion tai ruokavalion mukaisen aterialavinnan suhteen voi tuntua voimakkaammalta. Tämä ei kuitenkaan vielä riitä argumenttiin, että viikoittainen kasvisruokapäivä olisi jollain tavalla väärin, vaan sitä varten tulisi löytää syitä, jotka vähentävät ruokailijoiden vapautta. Sellaisia ei puolestaan näyttänyt aiemmassa tarkastelussa löytyvän. Tuuppaamisen kannalta mikään ruokaa koskeva tuuppaus ei ole ongelmallinen, niin kauan kuin ruokailijan on myös mahdollista välttää tuuppaus.

Joukkoruokailun järjestäjillä olisi ollut mahdollisuus tehdä päätös viikoittaisesta kasvisruokapäivästä täydessä hiljaisuudessa. Harva kiinnittää huomiota, kuinka usein kasvisruokaa tarjotaan, joten olisi hyvin todennäköisesti kasvisruokapäiviä olisi ehditty pitää pitkään ennen kuin joku olisi asian huomannut. Siinä mielessä julkinen päätös kasvisruokapäivien suhteen täyttäneenä läpinäkyvyyden vaatimuksen. Päätös oli myös perusteltavissa, mutta siitä huolimatta keskusteluissa kaikki eivät selkeästikään pitäneet sitä neutraalina tuuppauksena vaan sitä syytettiin ideologiseksi.

Vastustus voi viitata myös huonoihin tuoppaajiin, jotka eivät täysin onnistuneet arvaamaan, mitä tuupattavat toivoisivat ja toisaalta tuuppausta itsessään voidaan pitää huonona, jos tuupattavat eivät sitä hyväksy. Pelkkä julkinen keskustelu kuitenkin tuskin kertoo täysin, hyväksyivätkö tuupattut tuuppaukseen. Käytännössä tulisi katsoa, vastustetaanko tuuppausta jättämällä ruoka syömättä tai lisäämällä hävikkiä. Lasten kannalta tarkastelu on myös sikäli haastavaa, ettei varsinkaan heiltä voida odottaa kykyä tehdä päätöksiä omaa hyvinvointiaan ensisijaisesti ajatellen. Joka tapauksessa aikuisten tehtävä on siis päättää, mitä ruokailussa tarjotaan, eikä se välttämättä miellytä lapsia. Helpoin tapa vähentää vastustusta on ottaa ruokailijoiden toiveita huomioon tai osallistaa heitä ruokailun suunnitteluun. Joukkoruokailussa on kuitenkin mahdotonta aina miellyttää kaikkia, joten kaikesta vastustuksesta ei todennäköisesti voida päästä eroon.

Autonomian suhteen kasvisruokapäivää voidaan pitää autonomian säilyttävänä tuuppauksena. Jokainen ruokailija joutuu valitsemaan vähintäänkin, syökö aterialla ja mahdollisesti hän voi valita myös useammasta vaihtoehdosta eli tuuppaus vaatii aktiivista päättämistä. Luonnollisesti ongelmaksi voi muodostua se, ettei tarjottava ruoka vastaa sitä, mitä ruokailijat ensisijaisesti valitsisivat. Käytännössä on mahdotonta vaatia, että joukkoruokailussa jokainen ruoka olisi kaikille edes mieleistä, mutta jos tarjottava ateria tosiaan olisi hyvin suurelle osalle epämieluisa, sitä ei todennäköisesti enää tarjottaisi joko hävikin tai palautteen vuoksi eli tuuppausta korjattaisiin.

Nöyryyttämisen ongelman ei pitäisi koskea joukkoruokailua eikä myöskään viikoittaista kasvisruokapäivää, sillä nöyryyttäminen kaikenlaisissa tilanteissa on loukkaavaa. Tiedon tarjoaminen eri vaihtoehdoista esimerkiksi ravitsemuksen tai ympäristövaikutusten suhteen on hyväksyttävää, mutta tämä täytyy tehdä aina siten, ettei esimerkiksi minkään ruokavalion noudattajia nöyryydetä.

Joukkoruokailua tai viikoittaista kasvisruokapäivää tuskin voidaan pitää manipulaationa. Molemmat ovat hyvin avoimia tuuppauksia, vältettävissä ja vähintäänkin ruokailu itsessään on tuupattavien kannalta toivottava. Kasvisruokapäivästä päättäneet eivät myöskään todennäköisesti ole juurikaan hyötäneet päätöksestään tai tuupatessaan ajaneet omaa etuaan, mitä manipulaatioon pyrkivät tuuppaajat todennäköisesti tekisivät.

Näyttäisi siis siltä, että tuuppaamalla voidaan joukkoruokailussa toimia paternalistisesti, mutta silti samalla voidaan säilyttää yksilönvapaus. Kasvisruokapäivää voidaan pitää tuuppauksena tietynlaista toimintaa kohti, joka samalla tuottaa hyvää ruokailijalle, mutta samalla jättäen hänelle lopullisen päätösvallan, toimiiko hän tuuppauksen mukaisesti.

6 ILMASTONMUUTOS JA YKSILÖNVAPAUDEN RAJOITTAMINEN

Vaikka viikoittaiseen kasvisruokapäivään kouluissa ja puolustusvoimissa ei näyttäisi tarkasteluni mukaan liittyvän sekasyöjien yksilönvapauden rajoittamista, keskustelu liittyy suurempaan keskusteluun yksilönvapauksien rajoittamisesta ilmastonmuutoksen vuoksi. Osa argumentoi, että voidaan löytää perusteita, joilla yksilönvapautta voitaisiin rajoittaa ilmastonmuutoksen estämiseksi tai hidastamiseksi, kun taas osan mielestä ilmastonmuutos ei ole riittävä syy rajoittaa yksilönvapautta. Perusteena jälkimmäiselle näkemykselle voi olla skeptinen näkemys siitä, ettei yksilöiden teoilla ole mitään vaikutusta ilmastonvaikutuksen hillitsemiseksi. Esimerkiksi puolustusvoimien viikoittaisella kasvisruokapäivällä on hyvin pienet ilmastovaikutukset verrattuna puolustusvoimien lennoista aiheutuviin päästöihin (Helsingin Sanomat, 2018), joten saatetaan perustella, ettei Suomen tai suomalaisten tarvitse tehdä ilmastonmuutoksen estämiseksi mitään, koska päästöt ovat huomattavan paljon pienemmät kuin Kiinan tai Intian päästöt unohtaen, että henkilöä kohti suomalaisen päästöt ovat huomattavasti suuremmat esimerkiksi intialaiseen verrattuna (Suomen YK-liitto 2020) (ks. myös Frilander 10.10.2018).

Julkisessa keskustelussa voidaan argumentoida, että koska yksilöiden teoilla ei ole suurta merkitystä ilmaston lämpenemisen kannalta, yksilöihin kohdistuvat vaatimukset muuttaa toimintaa ilmastonmuutoksen vuoksi vain syyllistävät yksilöä, ja sen sijaan ongelmia pitäisi ratkoa rakenteiden tasolta (Leppä 28.5.2020). Simo Kyllönen (2016, 23) kuitenkin argumentoi, että liberalistisen teorian mukaan valtiot ja kansainväliset organisaatiot saavat oikeutuksensa siitä, että yksilöt ulkoistavat niille vastuutaan asioista, joita yksilöiden on mahdotonta järjestää. Näyttäisi kuitenkin siltä, että kollektiiviset toimijat eivät kykene riittäväillä tavoilla hillitsemään ilmastonmuutosta, joten tulisi pohtia, voidaanko silloin vastuuta palauttaa takaisin yksilöille?

6.1 Yksilönvastuu ilmastonmuutoksesta

Kyllönen (2016, 23) myöntää, että ilmastonmuutos kollektiivisuudessaan ja globaaliudessaan on ongelmana sen tyyppinen, että yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa merkittävästi päästöihin tai kollektiivisten toimijoiden saaminen toimimaan tehokkaammin ongelman ratkaisemiseksi voidaan pitää rajallisina. Kyllösen mielestä yksilöitä kuitenkin

voidaan pitää vastuullisina ilmastonmuutoksesta, vaikkei tilanne olekaan ihan niin yksiselitteinen kuin tavanomaisemmassa vahingonaiheuttamistilanteessa, jossa vahingontekijä ja väärinteko on helpompi yksilöidä. Ilmastonmuutosta aiheuttavat teot ovat usein tällä hetkellä sosiaalisesti hyväksytyjä (esimerkiksi lomalento) ja teot yhdistyvät tuntemattomien ihmisten toimintaan, joista seuraa erilaisia syy-seuraussuhteita. Ne puolestaan lisäävät riskiä siihen, että jossain päin maailmaa ja kenties vasta vuosien päästä, ei voida enää tuottaa ruokaa paikallisille asukkaille. Kausaalinen yhteys voidaan kuitenkin Kyllösen mukaan edelleen löytää, sillä ilmastonmuutosta aiheuttavat teot lisäävät päästöjä, jotka puolestaan lisäävät riskejä. Näin ollen jokaisella on velvollisuus laskea päästöjään siihen tasoon, jolla kaikki voisivat elää samalla tavalla aiheuttamatta vahinkoa.

6.2 Vapauden rajoittamisen perusteet ilmastonmuutoksen hidastamiseksi

Kyllönen väittää, että Berlinin muotoilema negatiivinen vapauskäsitelmä vapaudesta rajoitusten puuttumisena jäi elämään hyvin voimakkaana ja monille liberalisteille vapaus tarkoittaa edelleen suojaa muita vastaan. Näin ollen ei ole ihme, että pyrkimykset rajoittaa ihmisten toimintaa esimerkiksi ympäristön vuoksi, nähdään helposti vapautta rajoittavina. Samalla pyrkimykset suojella ympäristöä voivat johtaa Berlinin pelkäämään positiivisen vapauden vaaraan paternalismista, jolloin esimerkiksi valtiossa pakotetaan ihmiset elämään valtaapitävien hyvänä näkemien ekologisten periaatteiden mukaisesti. Jako positiiviseen ja negatiiviseen vapauteen on kuitenkin hyvin yksinkertainen, eikä välttämättä edes kovin toimiva, sillä harva filosofi voidaan puhtaasti lokeroida vain jompaankumpaan. (Kyllönen 2017, 176–177.) MacCallumin (1967) triadinen lause vapaudesta puolestaan yhdisti vapauden kaksi eri muotoa, jolloin vapaus ei ole vain rajoitusten puuttumista vaan myös vapautta johonkin arvokkaana pidettyyn toimintaan. Kyllösen (2017, 177–178) mukaan positiivisessa vapauskäsitelmässä tärkeämpää onkin aito mahdollisuus ”toimia itsenäisenä ja tasavertaisena yhteiskunnan jäsenenä” kuin rajoitusten tai niiden puuttumisen määrä. Näin ollen suurempi uhka yksilön vapaudelle on se, ettei hän kykene toimimaan yhteiskunnassa täysivaltaisena jäsenenä esimerkiksi vähemmistötaustan vuoksi.

Monien luvussa kaksi käsiteltyjen filosofien tapaan, Kyllönen (2017, 174) huomauttaa, että pidämme arvokkaina vapauden lisäksi muitakin asioita yhteiskunnassa, kuten turvallisuutta, ja lisäksi kaikenlainen vapaus ei ole yhtä tärkeää. Kyllönen argumentoi Nussbaumin ja Millin tapaan, että vapauden rajoittaminen on välillä tarpeellista, jotta

muiden oikeudet ja vapaudet voivat toteutua. Nussbaumin (2011, 62) mukaan perustavanlaatuiset oikeudet ja vapaudet tulee taata, koska jokaisella on ihmisarvo asemasta, rodusta tai muusta sellaisesta riippumatta. Millin mukaan taas ihmisen korkein tavoite on kehittyä ja siihen jokaisella on oikeus, joka on turvattava (Mill 1909, 96).

6.2.1 Millin harmiperiaate ja ilmastonmuutos

Kuten jo aiemmin Millin vapauskäsitteestä nähtiin, vapautta voidaan rajoittaa harmiperiaatteen ohjaamana. Harmiperiaatteen mukaan harmin tuottaminen on kiellettyä sekä ihmisille, että muillekin tuntoisille oliolle (Mill 1879, 23). Millin harmiperiaate koskee myös arkipäiväisiä tekoja, jotka millään tavalla aiheuttavat harmia toisille (Mill 1909, 135–137.) Jokaisella henkilökohtaisella teollani on hiilijalanjälki, kuuluipa teko muuten itseä koskevan toiminnan piiriin tai ei. Tekojeni hiilijalanjäljellä taas on enemmän tai vähemmän vaikutuksia ilmastonmuutokseen, josta koituu harmia muille.

Ilmastonmuutoksen voidaan argumentoida loukkaavan muiden oikeutta kehittyä ihmisenä, sillä se vaikuttaa muun muassa ruoantuotantomahdollisuuksiin ja sitä kautta horjuttaa yhteiskuntajärjestystä. Näin ollen vapauttani voitaisiin Millin ajattelua mukailleen rajoittaa, jotta muiden oikeus kehittyä turvataan. Millin (1909, 21) mukaan myös harmin aiheuttamisen estäminen voi olla rangaistavaa, joten tällä perusteella on vähintäänkin mahdollista vaatia valtioilta tai muilta sellaisilta toimijoilta toimia, joilla harmin aiheutuminen muille ilmastonmuutoksen vuoksi estetään.

6.2.2 Toimintavalmiuksien teoria ja ilmastonmuutos

Harmiperiaate ilmaistaan toimintamahdollisuuksien teoriassa vaatimuksena tasa-arvoisiin toimintavalmiuksiin. Nussbaumin (2011, 18–72) mukaan valtioiden tulisi taata kaikille kansalaisilleen tietyt toimintavalmiudet, jotta he voivat olla vapaita. Joidenkin vapauksia voidaan kuitenkin joutua rajoittamaan, jotta toisten toimintavalmiudet voidaan taata. Käytännössä tällöin toisten vapaudet aiheuttavat harmia, joka loukkaa toisten toimintavalmiuksia. Nussbaum käyttää itse esimerkkinä joidenkin hyväksymää miesten vapautta aiheuttaa fyysistä harmia naiselle. Miesten vapautta joudutaan tällöin rajoittamaan, jotta naisten toimintavalmiuksia, tässä tapauksessa oikeutta fyysiseen

koskemattomuuteen, kunnioitetaan. Vapauksia voidaan rajoittaa, kunhan ihmisten elämä pysyy rajoittamisesta huolimatta ihmisarvonmukaisena.

Toimintamahdollisuuksien teorian avulla on mahdollista argumentoida eri tavoin ympäristötekojen tärkeyden puolesta, mutta antroposentrisestä näkökulmasta lähtevä argumentointi voi ympäristö- ja ilmastokysymyksissä olla jopa eduksi, sillä kaikkien on helppo hyväksyä argumentit. Antroposentrisestä näkökulmasta ajateltuna ympäristön laadulla on välineellistä arvoa ihmisten hyvinvoinnille. Hyvinvoinnin kannalta luonto, ekosysteemit ja ympäristö ja niiden laatu ovat tärkeitä sekä tällä hetkellä eläville että tuleville sukupolville. (Nussbaum 2011, 163–164.)

Vaikka ympäristön laatu on tärkeää kaikkien hyvinvoinnille, muiden vapauksia ei voida rajoittaa millä tahansa keinoilla varsinkaan, jos ne koskevat toimintavalmiuksiin sisältyviä vapauksia. Nussbaum (2011, 165–166) käyttää esimerkkinä lisääntymisvapautta, joka sisältyi Nussbaumien tärkeinä pitämiin toimintavalmiuksiin. Esimerkiksi Kiinassa väestönkasvua pyrittiin hillitsemään hyvin radikaalilla tavalla puuttuen lisääntymisvapauteen, mikä rikkoi samalla ihmisten vapautta valita. Koska väestönkasvu uhkaa ympäristönlaatua ja toisten toimintavalmiuksia, väestönkasvuun voidaan yrittää vaikuttaa, kunhan ihmisten valinnanvapaus säilyy. Väestönkasvun taittumiseen voidaan pehmeämmin vaikuttaa kouluttamalla naisia ja mahdollistamalla heille työnteko. Jos siis pakottamisella ja pehmeämmillä keinoilla voidaan saada samanlaisia tuloksia, tulisi vapauden vuoksi aina valita pehmeämmät keinot.

Toimintavalmiuksien teorian mukaisesti ilmastonmuutokseen vedoten voidaan rajoittaa vapautta, sillä ilmastonmuutos on uhka ja vaikuttaa jo joidenkin ihmisten keskeisten toimintavalmiuksien toteutumiseen. Kuten Nussbaum toteaa, on mahdollisuuksien mukaan käytettävä pehmeämpiä keinoja kuten koulutusta. Toisaalta osa teoista, joilla on suuri hiilijalanjälki, eivät sisälly minkään toimintavalmiuden alle. Ne voivat olla vapauksia, mutta eivät niin tärkeitä, etteikö niiden rajoittaminen olisi mahdollista. Esimerkiksi lomalennon ei voida argumentoida kuuluvan liikkumisen vapauden piiriin. Liikkuminen toki täytyy sallia (paitsi erittäin painavista syistä), samoin lomailun voidaan ajatella sisältyvän oikeuteen virkistäytyä. Lomalle nimenomaan lentäminen ei kuitenkaan ole sellainen ihmisen perusoikeus, jonka jonkinlainen rajoittaminen loukkaisi ihmisarvoa.

6.3 Yhteenveto

Harmiperiaatetta on mahdollista soveltaa myös ilmastonmuutoksen suhteen, sillä se aiheuttaa haittaa ihmisten perusoikeuksien toteutumiseksi. Kyllösen (2017, 180-184) mukaan haasteena on kuitenkin määrittellä kenelle rajoituksia pitäisi kohdistaa ja millaisissa asioissa, sillä syyt ilmastonmuutokselle ovat monimutkaisia, globaaleja ja ne saattavat aiheuttaa haittaa vasta vuosien päästä. Rajoitukset vapautteen ilmastonmuutoksen vuoksi turvaisivat kuitenkin perusoikeuksien toteutumisen myös tulevaisuudessa. Hänen mukaansa rajoitukset arkipäiväisiin valintoihimme, kuten siihen mitä syömme, ovat perusteltuja, koska ne vaikuttavat myös muiden ihmisten vapautteen tehdä elämäänsä koskevia valintoja.

Kyllösen ajattelu on hyvin toimintamahdollisuuksien teorian suuntaista. Tällöin rajoituksia vapautteen voitaisiin ensisijaisesti tehdä sellaisiin vapauksiin, jotka eivät ole perusoikeuksia tai niiden rajoittaminen ei tee elämästä ihmisarvon vastaista. Hobbes (2018, 16) piti päätöstä aterian valitsemisesta yksilön vapauden piiriin kuuluvana, eikä suvereenilla ole oikeutta tätä loukata. Moni varmasti ajattelee näin, puhumattakaan siitä, kuinka hankalaa se käytännössä olisi. Tuuppauksen keinoin aterioihin voidaan kuitenkin vaikuttaa, säilyttämällä kuitenkin yksilöllä lopullinen valinnanvapaus. Tuuppausta voidaan pitää myös toimintavalmiuksien teorian pehmeänä keinona, joka samalla opettaa ruokailijoita myös ilmastoystävällisempään ruokailuun. Esimerkiksi joukkoruokailuissa olisi mahdollista lisätä kasvisruokien määrää loukkaamatta yksilönvapautta millään tavalla. Koska joukkoruokailu huolehtii monen suomalaisenkin ruokailusta, hiilijalanjälkeä olisi helppo pienentää joukkoruokailun avulla. Jos monien muiden vapauden rajoitusten jälkeen olisi syytä vielä rajoittaa vapautta valita ateriansa tai ruokavalionsa, se olisi jossain määrin mahdollista, sillä toimintavalmiuksien teorian mukaan ihmisille on taattava riittävä ravitsemus. Mahdollisuus valita ruokavalionsa on näin nähtynä etuoikeus, jonka rajoittaminen ei tee vielä elämästä ihmisarvon vastaista.

7 LOPUKSI

Tarkastelemieni liberaalifilosofien vapauskäsitteiden avulla ei näytä löytyvän perusteluita, että viikoittainen kasvisruokapäivä rajoittaisi joukkoruokailuun osallistuvien vapautta. Se ei myöskään näyttäisi käytännössä rajoittavan joukkoruokailijoiden autonomista valintojen tekemistä eikä rajoita sekasyöjien valinnanvapautta. Tiettyjä oletuksia tekemällä saattaa aluksi näyttää siltä, että voitaisiin argumentoida kasvisruokapäivän loukkaavan ruokailijoiden autonomisten valintojen tekemistä, mutta jokainen sellainen aluksi teoriatasolla toimiva argumentti törmää kuitenkin käytännössä sekasyöjyyden määritelmään.

Vapauden liittäminen joukkoruokailuun ylipäätään on haasteellista, sillä joukkoruokailuun osallistuminen itsessään rajoittaa ruokailijoiden valinnanmahdollisuuksia ja toisaalta joukkoruokailuun itseensä kohdistuu erilaisia rajoitteita kuten budjetti ja se, että aterioiden on oltava suositusten mukaisia.

Nähdäkseni koko keskustelun ongelma paikallistuu ennemminkin kasvisruokapäivän vastustajien argumentaatioissa olevaan taustaoletukseen siitä, että kasvisruoka on vain kasvisruokailijoiksi itsensä määrittelevien ruokaa, kuin siihen että kasvisruoka jollain tavalla rajoittaisi sekasyöjien vapautta. Kaikki sekasyöjät ovat kuitenkin todennäköisesti syöneet kasvisruokaa tai vähintäänkin kasviksia myös joukkoruokailussa mutta samalla kasvisruokaa on pitkään tarjottu joukkoruokailussa erikseen kasvissyöjille siten, että kasvisruokavaihtoehtoa varten on tarvinnut joko erikseen ilmoittautua tai hakea lupa jopa terveydenhoitajalta (Yle 15.9.2014 ja Yle 15.3.2018). Kuten historiaosuudessa nähtiin, elintason noustua erikseen kasvisruokailijoiksi itsensä määritelleet ovat tehneet yleensä päätöksensä joihinkin valtavirrasta poikkeaviin eettisiin tai ravitsemuksellisiin uskomuksiin perustuen. Kasvisruoan tarjoilu erikseen ei todennäköisesti ole häivyttänyt mielikuvaa siitä, että se on jollain tavalla erityisellä tavalla ajattelevien rajatulle ryhmälle kuuluvaa ruokaa. Uskoakseni tämän taustaoletuksen takia Jussi Niinistö (Yle 24.8.2018) saattoi kasvisruoka päivästä kuultuaan todeta: ”On ihan OK, jos armeijassa on ruokana vaikka pinaattikeittoa ja kananmuna, mutta ei tämä, että kaikki pakotetaan samaan.”

Kasvisruokapäivää voidaan pitää liberalistisen paternalismin mukaisesti tuuppauksena, kohti muiden minulle hyvänä pitämäänsä tavoitteita mutta tuuppaus kykenee kuitenkin säilyttämään ruokailijan valinnanmahdollisuuden ja välttämään perinteisesti paternalismiin

liitetyt ongelmat. Se onkin jopa monen ruokailijan toivoma tapa auttaa heitä tekemään ilmaston kannalta parempia valintoja.

On esitetty argumentteja, ettei joukkoruokailun kasvisruokapäivällä hidasteta ilmastonmuutosta eikä yksilön ilmastoteoilla ole mitään merkitystä. Niinpä yksilönvapautta ei tulisi myöskään rajoittaa ilmastonmuutokseen vedoten. Pidämme kuitenkin myös muita asioita tärkeinä kuin vapautta ja joskus vapautta voidaan tai pitää rajoittaa, jotta nämä muut arvokkaina pitämämme asiat voivat toteutua. Myös liberaalifilosofit pitävät rajoituksia tärkeinä ja joissain tapauksissa pakollisena, jotta kaikkien oikeudet toteutuvat. Monesti he vetoavat harmiperiaatteeseen, jonka mukaan on sallittua rajoittaa vapautta niissä asioissa, joissa toiminta aiheutuisi muille harmia. Aiheutamme ilmastonmuutosta monilla teoilla, ja ilmastonmuutoksesta taas aiheutuu harmia muille. Siksi voidaan argumentoida, että yksilönvapautta voitaisiin rajoittaa ilmastonmuutoksen perusteella. Kysymykset siitä, ketä ja mitä rajoitetaan, vaativat puolestaan keskustelua.

Lähdeluettelo

- Aaltonen, T. & Arkko, M. (2001): Lallin pidot: Elämys- ja ruokamatka Suomen esihistoriaan. Helsinki: Edita.
- Berlin, Isaiah: Kaksi vapauden käsitettä. Teoksessa Syrjämäki, Sami (toim.): Vapaus. Tampere, niin & näin 2018, (58–114).
- Bullough, V. & Campbell, C. (1980): Female Longevity and Diet in the Middle Ages. *Speculum*, 55(2), 317-325.
- Carter, Ian (2019): Positive and Negative Liberty. Edward N. Zalta (ed.): The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/liberty-positive-negative/>>. luettu 18.5.2021.
- Christman, John (2020): Autonomy in Moral and Political Philosophy. Edward N. Zalta (ed.): The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/autonomy-moral/>>.
- Dworkin, Gerald (2020): Paternalism. Edward N. Zalta (ed.): The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/paternalism/>>, luettu 26.4.2021.
- Jenni Frilander (10.10.2018): Näkökulma: Miksi pienentäisin päästöjäni, kun kiinalaiset ja intialaiset saastuttavat kuitenkin? Saatavilla <<https://yle.fi/uutiset/3-9435708> >, luettu 19.5.2021.
- Gert, B., Culver, C. M. & Clouser, K. D. (1997): *Bioethics: A return to fundamentals*. New York: Oxford University Press.
- Hamburger, J. (1999): *John Stuart Mill on liberty and control*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

- Hansen, P., & Jespersen, A. (2013): Nudge and the Manipulation of Choice: A Framework for the Responsible Use of the Nudge Approach to Behaviour Change in Public Policy. *European Journal of Risk Regulation*, 4(1), 3-28. Saatavilla <<https://www.cambridge.org/core/journals/european-journal-of-risk-regulation/article/nudge-and-the-manipulation-of-choice/D1ED64479FF868BD79FFE90E76A4AB54>>, luettu 26.4.2021.
- Helsingin Sanomat (18.2.2010): Kasvispäivä herätti lihansyöjät: Helsingin kouluihin tulee viikoittainen kasvisruokapäivä. Kirjoittaja Jarmo Huhtanen. Saatavilla <<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000004712721.html>>, luettu 17.5.2019.
- Helsingin Sanomat (29.8.2018): Kasvisaterioiden merkitys armeijan ilmastotavoitteille mitätön – 62 Hornetia vastaa 12 500 suomalaisen vuoden päästöjä. Kirjoittaja Jarmo Huhtanen. Saatavilla <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005807384.html>>, luettu 10.5.2019
- Helsingin Uutiset (3.11.2020): Tämä klassikko on koululaisten lempiruoka Helsingissä – pizza vasta sijalla 10. Kirjoittaja Aapo Siippainen. Saatavilla <<https://www.helsinginuutiset.fi/paikalliset/3151219>>, luettu 17.5.2021.
- Higman, B. W. (2012): *How Food Made History*. Chichester, West Sussex; Malden, Mass.: Wiley-Blackwell.
- Hobbes, Thomas: *Leviathan: Otteita*. Teoksessa Syrjämäki, Sami (toim.): *Vapaus*. Tampere, niin & näin 2018, (13–24).
- Hämeen-Anttila, J. & Rossi, V. (2015): *Nälästä nautintoihin: Ruoan tarina*. Helsingissä: Otava.
- Joukkoruokailun kehittäminen Suomessa: Joukkoruokailun seuranta ja kehittämistyöryhmän toimenpidesuositus (2010). Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:11. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2985-2>>, luettu 12.4.2021.
- Kouluruokailu Suomessa 60 vuotta: Tarinoita ja muistoja kouluruokailusta vuonna 2008. Opetushallitus. Saatavilla <<https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/tarinoita-ja-muistoja-kouluruokailusta.pdf>>, luettu 24.8.2020.

Kyllönen, Simo: Ihmisen vapaus ja luonnon ekologiset rajat. Teoksessa Enqvist, K., I. Hetemäki & T. Tiilikainen (toim.): Kaikki vapaudesta. Gaudeamus, Helsinki 2017, 172–185.

Kyllönen, Simo (2016): Eettinen kartta Suomelle: Kestävyys moraalisenä kysymyksenä keskinäisriippuvaisessa maailmassa. Sitran selvityksiä 116. Saatavilla <<https://media.sitra.fi/2017/02/27175322/Selvityksia116-2.pdf>>, luettu 22.5.2021.

Leppä Asta (28.5.2020): Ratkaistaanko ilmastonmuutos pyykkietikalla? Saatavilla <<https://yle.fi/uutiset/3-11171981>>, luettu 19.5.2021.

Lintukangas, Seija (2009): Kouluruokailuhenkilöstö matkalla kasvattajaksi. Helsingin yliopisto. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino. Saatavilla <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/20045/kouluruo.pdf?sequence=3&isAllowed=y>>, luettu 24.8.2020.

Locke, J. (2001): An Essay concerning human understanding. Kitchener, Ont.: Batoche.

Luonnonvarakeskus (LUKE) (25.6.2020): Mitä Suomessa syötiin vuonna 2019? Saatavilla <<https://www.luke.fi/uutinen/mita-suomessa-syotiin-vuonna-2019/>>, luettu 22.4.2021.

Maaseudun tulevaisuus (7.9.2018): Puolustusvoimat selvitti: Kasvisruoka täyttää yleiset ravitsemussuositukset. STT. Saatavilla <<https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/ruoka/artikkeli-1.295470>>, luettu 22.4.2021.

Maaseudun Tulevaisuus (15.11.2018): Leijona Catering kiistää ruokahuujauksen: "Emme markkinoi soijasta tehtyä ruokaa liharuuan nimellä". Kirjoittaja Matti Tuominen. Saatavilla <<https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/ruoka/artikkeli-1.332484>>, luettu 29.4.2021.

MacCallum, Gerald C. (1967): Negative and Positive Freedom. The Philosophical Review 76, no. 3, 312-34.

Mill, J. S. (1879): Utilitarianism. Auckland, New Zealand: The Floating Press.

Mill, J. S. (1909): On liberty. Auckland, New Zealand: The Floating Press.

Mäkelä, Palojoki, Sillanpää (2003): Ruisleivästä pestoon: Näkökulmia muuttuvaan ruokakulttuuriin. Porvoo: WSOY.

Nussbaum, M. C. (2011): *Creating capabilities: The human development approach*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.

Opetushallitus (2019): *Maksutonta kouluruokaa jo yli 70 vuotta – Kouluruokailun järjestämiseen haetaan nyt mallia Suomesta*. Saatavilla <<https://www.oph.fi/fi/uutiset/2019/maksutonta-kouluruokaa-jo-yli-70-vuotta-kouluruokailun-jarjestamiseen-haetaan-nyt>>, luettu 27.2.2020.

Pranttila, Anneli (2006): *Rintamamiesten muonitus Suomessa sotavuosina 1939–1945*. Helsinki: Yliopistopaino, saatavilla <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/20818/rintamam.pdf?sequence=1>>, luettu 13.04.2021.

Saarinen Merja, Kaljonen Minna, Niemi Jyrki, Antikainen Riina, Hakala Kaija, Hartikainen Hanna, Heikkinen Jaakko, Joensuu Katri, Lehtonen Heikki, Mattila Tuomas, Nisonen Sampsa, Ketoja Elise, Knuutila Marja, Regina Kristiina, Rikkonen Pasi, Seppälä Jyri, Varho Vilja (2019): *Ruokavaliomuutoksen vaikutukset ja muutosta tukevat politiikkayhdistelmät. RuokaMinimi-hankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:47* Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. Saatavilla <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-773-4>>, luettu 23.4.2021.

Siipi, H. & Uusitalo, S. (2011): *Consumer Autonomy and Availability of Genetically Modified Food*. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 24(2), pp. 147-163.

Sunstein, C. R. (2015): *The Ethics of Nudging*. *Yale Journal of Regulation* 32(2), 413-450. Saatavilla <<https://digitalcommons.law.yale.edu/yjreg/vol32/iss2/6>>, luettu 26.4.2021.

Sitra (2018): *Keskivertosuomalaisen hiilijalanjälki*. Saatavilla <<https://www.sitra.fi/artikkelit/keskivertosuomalaisen-hiilijalanjalki/>>, luettu 27.2.2020.

Suomen YK-liitto (2020): *Hiilidioksidipäästöt*. Saatavilla <<https://www.globalis.fi/Tilastot/co2-paeaestoet>>, luettu 22.5.2021

Syödään ja opitaan yhdessä –kouluruokailusuositus (2017). Valtion ravitsemusneuvottelukunta (VRN). Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL), Saatavilla <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131834/Syo%20a6%30aada%20a6%30aaa%20a6%30aan_ja_opitaan_yhdessa%20a6%30aa_korjattu_5.2017_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 24.8.2020

Terveyttä ruoasta: Suomalaiset ravitsemussuositukset vuonna 2014 (2014). Valtion ravitsemusneuvottelukunta (VNR). Saatavilla <https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/teemat/terveytta-edistava-ruokavalio/kuluttaja-jamattilaismateriali/julkaisut/ravitsemussuositukset_2014_fi_web_versio_5.pdf>, luettu 22.4.2021

Thaler, R. & Sunstein C. R. (2009): Nudge. Improving Decision about Health, Wealth and Happiness. Rev. and exp. ed. New York: Penguin.

THL (2019): Ilmastonmuutos. Saatavilla <<https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/ilmastonmuutos>> luettu 7.5.2021.

Vainio, Annukka; Niva, Mari; Jallinoja, Piia & Latvala, Terhi (2016): From beef to beans: Eating motives and the replacement of animal proteins with plant proteins among Finnish consumers. *Appetite* 2016:106, 92–100.

Willett, W., Rockström, J., Loken, B., Springmann, M., Lang, T. ORCID: 0000-0002-1184-8344, Vermeulen, S., Garnett, T., Tilman, D., DeClerck, F., Wood, A., Jonell, M., Clark, M., Gordon, L. J., Fanzo, J., Hawkes, C. ORCID: 0000-0002-5091-878X, Zurayk, R., Rivera, J. A., De Vries, W., Majele Sibanda, L., Afshin, A., Chaudhary, A., Herrero, M., Agustina, R., Branca, F., Lartey, A., Fan, S., Crona, B., Fox, E., Bignet, V., Troell, M., Lindahl, T., Singh, S., Cornell, S. E., Srinath Reddy, K., Narain, S., Nishtar, S. and Murray, C. J. L. (2019): Food in the Anthropocene: the EAT-Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems. *Lancet*, 393(10170), pp. 447–492. doi: 10.1016/S0140-6736(18)31788-4 Saatavilla <<https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/21633/8/>>, luettu 20.5.2021

Yle (15.9.2014): Koululaisen ruokavalio ei ole yksityisasia – kasvisyöntiin vaaditaan usein lupa. Kirjoittaja Petra Ketonen. Saatavilla <<https://yle.fi/uutiset/3-7455647>>, luettu 20.5.2019.

Yle (15.3.2018): Monet koulut rajoittavat kasvisruoan saantia – se tarjotaan usein "tiskin alta". Kirjoittaja Emmi Hinkula. Saatavilla <<https://yle.fi/uutiset/3-10092550>>, luettu 20.5.2019.

Yle (21.8.2018): Armeijaan tulee pakollinen kasvisruokapäivä joka viikko – syynä terveellisyys ja ilmastonmuutos. Kirjoittaja Timo Keränen. Saatavilla <<https://yle.fi/uutiset/3-10361342>>, luettu 20.5.2019.

Yle (24.8.2018): Puolustusministeri kimpaantui armeijan kasvislinjasta: "Ideologista pakkotuputusta ei tarvita" – Pyytää kasvisruoasta selvityksen. Kirjoittaja Lauri Miikkulainen, Raisa Autio, STT. Saatavilla <<https://yle.fi/uutiset/3-10368100>>, luettu 20.5.2019.